

Llingua asturiana y drechos humanos

SATURNINO GONZÁLEZ RIAÑO
XOSÉ ANTÓN GONZÁLEZ RIAÑO

ENTAMU

El nuesu enfotu al ufiertar esti pequeñu estudiu ye poner de manifestu comu determinaos drechos humanos tán siendo dexaos de llau, arremente y d'un mou sistemáticu, na comunidá autónoma asturiana. Tamos falando, nidiaamente, de los drechos llingüísticos de los asturianos.

A lo llargo d'estes páxines dirán apaeciendo hipótesis que consideramos d'interés pa la propia recuperación xurídico-política de la llingua asturiana. Queremos, per otru llau, fuxir de planteamientos dogmáticos y/o definitivos na so formulación y torgar, en suma, les «deformaciones ideolóxicques» nun tema dau a esti tipu enquivocos. Asina, rechazaremos darréu les xeneralizaciones inxustificaes o les valoraciones que podríen trespasar les llendes de la propia prudencia empírica.

La téunica argumental a emplegar sofítase'n dos aspeutos: el teóricu y l'empíricu. Teóricu, darréu que'l nuesu oxetu vien dau pola Constitución (CE) l'Estatutu Autonomía d'Asturies (EAA) y les Declaraciones y Pautos internacionales; ye decir, falamos so la norma xurídica nel so conteníu, y emplegando comu fontes les propies normes, la interpretación xudicial-constitucional, Tribunal Européu

de Drechos Humanos (TEDH), y la doctrina (l'art. 4 del EAA ye de dudosa constitucionalidá)¹.

Pero l'estudiu teóricu ye insepartable de la realidá social a la qu'encadarma; y asina, entramos nel tarrén empíricu pa probar la dicotomía del orden xurídicu abstrautu y el social concretu (en cuantes que la vindicación llingüística nun se ve reflexada nel orden normativu). D'ehí, xustamente, la trescendencia del drechu na sociedá:

«De xuru que'l drechu, comu sistema de control social, pue xugar y xuega de fechu un papel importante nos procesos de cambiu, integración, equilibriu o conflictu dientru una determinada sociedá. El drechu pue frenar el cambiu, pue detenelu, empobinalu, o tamién, da-y puxu; los conflictos sociales puen tar mayor o pior regulaos pola llexislación positiva, puen tar más o menos istitucionalizaos; el sistema xurídicu pue prever caminos más o menos afayaíos pal correutu desendolque de los conflictos. Y, sobretóu, el sistema llegal orientalo too dende un determináu sistema de llexitimidá, sistema de valores pero tamién d'intereses, que da la posibilidá de llograr pautes de xusticia pa empobinar (nun sen o n'otru) el cambiu, y pa la resolución (tamién nun sen o n'otru) de los conflictos sociales»².

Dicotomía, en fin, ente l'orden normativu dispositivu y la realidá social llingüística que se pon de manifestu pola negación d'un drechu humanu (que namás pue ser dignamente garantizáu a traviés de la oficialidá de la llingua asturiana). Nesti contestu, el drechu habría ser variable dependiente de la sociedá (d'un mou fiel y razonable) y, a lo que paez, tamos probando la dixebra ente drechu vixente y drechu eficaz.

Darréu de lo anterior, esti estudiu ye, al mesmu tiempu, descriptivu y propositivu. No tocante a la descripción,

¹ MILIÁN Y MASSANA'n «La Nueva España», diariu. Uviéu, 21-3-85.

² ELÍAS DÍAZ: *Sociología y Filosofía del Derecho*, Taurus. Madrid-74, páx. 189.

facemos una análisis sol problema llingüísticu planteáu (llingua asturiana non oficial y negación del drechu humanu llingüísticu) en dellos aspectos: hestóricu, realidá sociolóxica, xurídica... p'algamar conclusiones sol funcionamientu la normativa. Propositivu, en cuantes que cuestionamos la constitucionalidá del art. 4 del EAA dende un puntu vista dafechu positivu. Nun entramos, ensin embargo, en formulaciones iusnaturalistes (la CE nel Preámbulu y nel art. 3.2 y 3 afita los derechos llingüísticos; ye decir, éstos deriven del ordenamientu positivu) nin cuntamos, tampocu, con teoríes enguedeyaes o de fondu ideolóxicu.

En cuantes a la fundamentación de los derechos llingüísticos qu'estudiamos, queremos facer notar que, pa nós, éstos han tener la categoría de derechos fonderos. Asina lo afiten les tesis de parte de la doctrina; por exemplu, Peces-Barba³ cuando define los derechos fonderos que, adaptaos al nuesu casu, tendríen les siguientes carauterístiques:

- Reconozlos una norma positiva (art. 3.2 y 3 CE).
- De la norma surden derechos suxetivos —a favor de los falantes— respetu del emplegu de la llingua propia.
- Les infraiciones a eses normes lleven darréu a una llexitimación de los titulares ofendíos pa interponer los recursos de proteición que trataremos nel capítulu correspondiente.

Decir, pa finar, que dexamos fuera del nuesu estudiu'l tema de los derechos llingüísticos nes relaciones de drechu priváu. Paez nidio que si los mesmos poderes públicos violen esos derechos, ye peranticipao'l plantegar la eficacia d'éstos nel tarrén priváu. Nun taría de más, ensin embargo, tener en cuenta lo que se caltién nel art. 9.1 CE.

³ Cítalo n'EUSEBIO FERNÁNDEZ: *Teoría de la Justicia y Derechos Humanos*. Debate. Madrid, 1984, páx. 109.

*LLINGUA ASTURIANA:
DELLES NOTES HESTÓRIQUES*

De toos ye conocío que l'aniciu de la Llingua Asturiana ye'l llatín. Ésti nun llogra, de toes maneres, desanicar dafechu la primitiva llingua d'Asturies y, asina, dempués d'un llargu billingüismu, algámase un nueu idioma con bayura d'aportaciones non llatines.

Nel momentu del Reinu Asturianu (siglos VIII al X) el llatín seguirá siendo la llingua de cultura y nel nuesu País, comu n'otres fasteres peninsulares, la llingua románica tará, tovía, conformándose. De fechu, según García Arias:

«Les llingües romániques nun algamaren la mayoría d'edá. Basta pa ello acordase que'l castellán hasta'l sieglu XIII nun ye llingua de la cancellería (aunque yá se dieren enantes testos nesa llingua) o que'l primer testu fechu darréu'n portugués nun apaez namás que'a lo cabero'l sieglu XII (por más que nel IX haiga delles muestres) o que'l primer testu catalán en prosa son les Homilíes d'Organyá, d'últimos del XII o entamu del XIII»⁴.

¿Y el primer testu'n bable? Conócense dende'l sieglu XIII: escritures de notarios y escribanos pa formalizar ventes, particiones, herencies... Podemos poner dellos exemplos⁵.

Un préstamu (año 1245).

«... Ye vos don Thomás ye vos Petro Peláiz con vstras mulieres iam dictas devedes a dar a la fiesta de San Pelaio cada anno una libra de zera pel marchu directo d'Oviedo, ye devedeslu a dar esti foro cada

⁴ XOSÉ LLUIS GARCÍA ARIAS: *Llingua y Sociedá asturiana*. Comuña Lliteraria, 2.ª ed. Xixón, 1984, páx. 30.

⁵ XOSÉ LLUIS GARCÍA ARIAS: *Antoloxía de prosa t'able*. Caxa d'Aforros d'Asturies. Uviéu, 1981, páx. 24 y ss.

anno a García Fernán en sua vida, ye despós de sua morte de García Fernán deve aficar esti foro en San Pelaño, ye despós...».

Una venta (1261).

«... a vos Johán Périz e a vosta muller Tereza Martíniz; vendemosvos una tierra que avemos en Vaquerros, que determina de la una parte pe la tierra de los pilateros e de les otres partes determina pe les tierras que vos avedes con vuestros hermanos. Esta tierra pernonmada, que iaz dentro estos términos, vos vendemos toda entregamente con entrades e con ixides en con todes sues derechures...».

Podien citase, tamién, fueros, testamentos, contratos, etc. Hai qu'alvertir, per otru llau, que sería falso camentar qu'estos testos de conteníu xuridicu tán escritos nel vieyu castellán, aunque tengan espresiones asemeyaes dependiendo munches vegaes de la conocencia real del asturianu que tuviere l'escribanu.

El *Fueru d'Avilés* foi consideráu comu'l primer testu romance. Né'l mécese términos provenzales y asturianos y ye, dende llueu, un ñiciu perclaru de llingua asturiana medieval, emplegada nun documentu xuridicu que sirve de llei pa una ciudá o conceyu. El profesor Rafael Lapesa escribe, falando d'él: «Ye un bon testu de fala asturiana, aunque dexa de llau dellos de los sos rasgos más peculiares por prevención o arcaísmu»⁶.

N'otru sen, el P. Sarmiento diz que'l *Fuero Juzgo* tornóse al idioma lleonés (bable) en 1235 por orden de San Fernando.

Darréu d'estes pruebas documentales, García Arias dexa perafitao que la Llingua Asturiana yera oficial al ser normal nes escritures públiques:

«¿Cómu yera posible qu'una llingua,, sí una llingua, que s'escribe na Edá Media, que na Edá Media yera la llingua del drechu, cola que s'escribien fueros,

⁶ Citao por X. LL. GARCÍA ARIAS: *Antoloxía...*, op. cit., páx. 16.

cartes de venta, testamentos... dexare de dar muestres, nes memes circunstancies, a partir d'un tiempu?»⁷.

La respuesta vendría dada pol fechu del espardimientu castellán (políticu y cultural) que s'entama cola casa de Trastámara:

«Les causes, nidio, nun son llingüístiques, son fondamente polítiques. La istitución del Principáu d'Asturies que se fai entós mesmo nin ye casual, nin ye rellumu del nuesu valir, nin consecuencia del principiu de denguna reconquista, sinón muérganu de mayor control, de sometimientu mayor a la Corona de Castía. El castellán don Juan I dizlo claramente coles palabres de la crónica (castellana): «... la tierra de las Asturias que nós tomamos para la Corona del Regno por los yerros que el conde don Alfonso nos fizo...».

Hubo, entós, una toma política d'Asturies y el correlatu d'esa toma castellana, nel tarrén llingüísticu, nun habrá que lu aguardar muncho: la castellanización documental entamará darréu y llograráse dafechu dende'l sieglu XV»⁸.

Continuando con esti pequeñu resumen, A. Ruiz de la Peña escribe que «el sieglu XVIII ufiértamos n'Asturies una lliteratura que nun tien un res qu'envidiar a la que se fai, ente nós, en castellán»⁹. Y Xovellanos, nos anicios del sieglu XIX, fai una riestra suxerencies dende un plantegamientu teóricu: ellaborar un dicionariu, una gramática y facer una Academia.

Otru llargu reblagu nel tiempu: yá na segunda mitá d'esti sieglu (en 1974) apaez l'asociación cultural «*Conceyu Bable*». Entamada nos ambientes universitarios, les sos idees de recuperación cultural algamarán un gran ecu

⁷ X. LL. GARCÍA ARIAS: *Antoloxía...* op. cit., páx. 17.

⁸ X. LL. GARCÍA ARIAS: *Antoloxía...*, op. cit., páx. 18.

⁹ Recoyío por GARCÍA ARIAS: *Llingua y...*, op. cit., páx. 43.

n'amplies fasteres de la sociedad asturiana. L'art. 1 de los sos estatutos afita:

1. *C. B. ye una asociación cultural enfocada na recuperación d'Asturies comu pueblu. Los sos socios tarán darréu por esti entamu.*
2. *C. B. sofitará dafechu tola cultura asturiana, siendo'l bable'l so finxu cimeru y la so recuperación el so principal enfotu.*
3. *C. B. trabayará pol afitamientu de la llingua asturiana nes escueles y medios de difusión comu manera más afayaíza pa sofitar el so usu y normalización.*

Pero, camentamos nós, el fechu más significativu'n tol procesu de recuperación de la nuesa llingua llógrase'n 1981, cuando'l muérganu preautonómicu fai, a traviés de la presión popular, l'Academia de la Llingua Asturiana (22-12-81). Ente los sos fines podemos citar:

- *Investigar y formular les lleis gramaticales de les variedaes llingüístiques del asturianu.*
- *Dar orientaciones y normes pal cultivu lliterariu de les mesmes.*
- *Esparder l'usu, adprendimientu y difusión del bable nes sos distintes modalidaes.*
- *Curiar polos drechos llingüísticos de los asturianos.*
- *Collaborar na formación del profesoráu, en conexión coles instituciones afayaíces.*

Y yá pa finar, decir que'l Gobiernu del Principáu d'Asturies crea fai dos años la llamada «Oficina de política Llingüística» (Decretu 104/85) qu'habría tener, ente otros, el fin de preparar programes d'actuación pa la promoción del emplegu del bable y pa la so normalización, dientru les obligaciones afitades pol Estatutu d'Autonomía¹⁰.

¹⁰ Dende llueu l'enfotu que se tenía nesta institución nun se corresponde, yá, col inicial. La so actuación, de fechu, ye calificada por

Anguañu, y magar lo anterior, la situación de la Llingua Asturiana nun ye, nin con mucho, la que los sos defensores quixeren: el so caráuter non oficial fai que la so presencia na enseñanza, nos medios de comunicación y nes víes públiques seya, dende'l puntu vista xurídicu, una probe y curtia anéudota.

II

COMUNIDÁ LLINGÜÍSTICA ASTURIANA

Entamamos esti apartáu con dellos datos sociolóxicos sol grau d'aceptación de la Llingua Asturiana. Del Informe SADEI, espublizáu a principios d'añu, esbillense los siguientes datos:

Concencia de fala

— Concencia de falar en Llingua Asturiana ...	29,13 %
— Concencia de falar en castellán	48,00 %

Opiniones sol emplegu escritu del asturianu

— La prensa habría tar escrita namás en castellán	33,7 %
— La prensa habría tener estayes en bable y castellán	47,3 %
— Debería haber dalgún periódicu y/ revista namás en bable	11,4 %
— Nun sabe/nun contesta	7,6 %

Opiniones so la enseñanza del asturianu na escuela

— La prensa habría tar escrita namás en castellán	33,7 %
---	--------

dellos sectores asturianistes comu de distraición, inoperancia y falta de voluntá política pa llevar darréu'l procesu de recuperación llingüística.

— La prensa habría tener estayes en bable y castellán	47,3 %
— Debería haber dalgún periódicu y/o revista namás en bable	11,4 %
— Nun sabe/nun contesta	7,6 %

Opiniones so la enseñanza del asturianu na escuela

— Escueles separtaes pa bable y castellán	1,67 %
— Predominiu del bable con asignatures de castellán	0,67 %
— Enseñanza namás en castellán	26,47 %
— Bable comu asignatura optativa na enseñanza ¹¹	69,46 %

Ente l'estudiu de la encuesta SADEI, Asturias amestaríaase a lo que llamamos *sociedá bilingüe*; ye decir: *«aquella na qu'una parte más o menos grande de los sos miembros son bilingües. Dende esti puntu vista, lo primero seríen los individuos y la sociedá bilingüe sería'l resultáu de la xuntura d'individuos bilingües»*¹².

Respeutu a les carauterístiques d'una presona bilingüe, podíamos decir que:

«Proponemos llamar bilingüe a la presona que, amás de la so primera llingua, tien una competencia asemeyada n'otra llingua y ye capaz d'emplegar una o otra en cualquier circunstancia cola mesma eficacia. Trátase, nidiamente, d'un bilingüismu que podemos considerar perfectu o ideal darréu que, na realidá,

¹¹ Pa ver otros datos más pormenorizaos (porcentaxes según edá, ideoloxía, nivel d'istrución, etc.) consultar la obra citada: *Asturias: tercera encuesta regional*. Serviciu de Publicaciones del Principáu d'Asturies. Uviéu, 1987.

¹² M. SIGUÁN y WILLIAM F. MACKEY: Educación y Bilingüismo, Unesco-Santillana. Madrid, 1986, páx. 37.

*atopamosmos con individuos que s'averen más o menos a esti ideal»*¹³.

Y afondando nos anteriores conceutos:

*«Llamamos bilingüismu social o coleutivu al fechu de que nuna sociedá o nun grupu o institución social determináu s'empleguen dos llingües comu mediu comunicación. La esistencia de dos llingües nun mesmu contestu social lleva darréu a que dellos o munchos individuos seyan bilingües, aunque'l bilingüismu social nun depende nin del número de bilingües nin de la intensidá del bilingüismu»*¹⁴.

Otros conceutos necesarios pal averamientu a la realidá llingüística d'Asturies son el de *semilingüismu* y el de *diglosia*. No tocante al primeru, ta falándose de presones bilingües que nun algamen un altor mínimu de competencia'n nenguna de les dos llingües.

La diglosia, per otru llau, ye una situación de coesistencia de les dos llingües de mou qu'hai un desequilibriu a favor de la fuerte (castellán, nel nuesu casu) en perxuiciu de la débil (asturianu): el castellán ye la llingua prestixada, la oficial y alministrativa, la llingua de la cultura mayoritaria; mentantu, l'asturianu ye la llingua de les funciones presonales, familiares y cotidianes.

Polo dicho hasta agora, la situación llingüística asturiana podría venir carauterizada, según los casos, a través de les notes de bilingüismu, semilingüismu (más o menos intensu) y diglosia.

Atendiendo a criterios científicos y autorizaos, podemos afirmar qu'Asturies ye una *comunidá llingüística*. El profesor de Drechu Internacional de la U. de Deusto, Obieta Chalbaud, esplica asina la custión:

«Por comunidá llingüística hai que pescanciar non sólo'l conxuntu de presones qu'anguaño falen la llingua materna del grupu, sinón tamién aquellos que la

¹³ M. SIGUÁN y WILLIAM F. MACKEY: Op. cit., páx. 7.

¹⁴ M. SIGUÁN y WILLIAM F. MACKEY: Op. cit., páx. 38.

tuvieron comu llingua materna anque la tengan escaecida, siempre que nun l'haigan rechazao de mou espresu, o incluso toes aquelles qu'ensin falala enxamás reconocen que los sos pas o antepasaos, sí la falaron y tiénela tamién ellos mesmos comu la llingua propia y carauterística de la coleutividá o pueblu al que dicen pertenecer. Y esto ye asina porque la influencia de la llingua propia nos miembros del grupu ye tan fonda que se caltién a lo llargo xeneraciones anque nun la falen, ya que tola cultura del pueblu xurde fundamentalmente de la llingua; darréu d'ello, pue decise que tolos que participen d'esa cultura formen una comunidá llingüística»¹⁵.

Aportamos, asina, al conceutu d'etnia que modernamente identificase con comunidá llingüística porque la llingua ye, ente toles espresiones d'un grupu humanu, la más importante y la que por sí mesma sirve pa probar la existencia de la etnia.

D'esti mou, la relación ente etnia asturiana y llingua asturiana ye dafechu independiente del número y calidá de presones que falen n'asturianu. Sigún el profesor Obieta (y otros, comu Guy Héraud de la U. de Pau) cuando la etnia tien concencia de so propia individualidá podemos falar de *grupu étnicu o grupu etnonacional*. No que cinca a la dixebra ente pueblu y nación, teniendo'n cuenta que nel primeru va implícita una idea poco desendolcada d'etnia, podemos decir que un pueblu ye una nación en potencia y una nación ye un pueblu mayoritariamente cosciente de la so individualidá. Darréu de lo anterior, afítase la siguiente afirmación: *Asturies ye un pueblu y/o una nación*.

Magar lo que diximos so les distintes calificaciones de llingua y comunidá de falantes, nun pue tapecese'l retruque a estes conclusiones polos que nieguen la realidá de la llingua y prediquen la pasividá frente a la urxencia de medíes precisos. Los qu'esto camienten falen de la existencia

¹⁵ JOSÉ A. OBIETA CHALBAUD: *El derecho a la autodeterminación de los pueblos*. Universidad de Deusto. Bilbao, 1980, páx. 35.

de munchos bables, la so naturaleza dialeutal, primitivismu, lliteratura poco digna, costrucciones llingüístiques artificiales...

«N'Asturies, comu se sabe, hai munchos bables, pero non una «lengua» o llingua asturiana.

Porque la única llingua real y efeutiva d'Asturies ye'l castellán»¹⁶.

Esto diz el profesor Jesús Neira, pero llamentablemente dientru un discursu contradictoriu y enllenu ambigüedades. N'otres páxines ¡de la mesma obra!, diz refiriéndose al asturianu:

«Ye la mio llingua, una de les llingües de mio y de munchos asturianos»¹⁷.

«Nací y viví la mayor parte de mio vida nun ambiente onde'l bable, un bable enforma ricu y orixinal, yera'l mediu d'espresión natural, xuntu col castellán»¹⁸.

No que cinca a los conceutos de llingua/dialeutu, escribe:

«1. Con un criteriu dafechu llingüísticu, nun hai dixebra básica ente llingua y dialeutu. Son sistemes llingüísticos con iguales carauterístiques y funcionamientu: un conxuntu d'unidaes de sentíu sofitaes n'otres de soníu que sirven pa la comunicación humana.

2. Dende una perspeutiva hestórica, una llingua vien d'otra. Entama siendo una modalidá xeográfica o social, pa convertise, dempués de siglos, nuna llingua independiente. Nesti sen, dialeutu ye una llingua que vien d'otra. Asina les llingües romániques fueron, d'aniciu, dialeutos del llatín.

¹⁶ JESÚS NEIRA: *El bable: estructura e historia*. Ayalga, Salinas, 1982, páx. 32.

¹⁷ JESÚS NEIRA: Op. cit., páx. 15.

¹⁸ JESÚS NEIRA: Op. cit., páx. 14.

Paez que si mos atenemos a un criteriu llingüísticu y hestóricu, llingua ye lo mesmo que dialeutu...»¹⁹.

Y va, entós, a lo que llama «diferencia fundamental»: el sentimientu de presonalidá llingüística. Nidiamente desconócense conceutos fonderos comu *alienación étnica, falta de llibertá, represión social y escolar*, etc.

Con respetu a l'afirmación del asturianu comu llingua primitiva ya incapaz de tornar un testu de Física Nuclear o de Saint-Exupéry, nun taría de más tener en cuenta lo que diz el profesor Obieta:

«Güei la opinión, prácticamente unánime ente los llingüístes, ye que toles llingües son capaces d'idénticu esposigüe, si se-yos pon en circunstancies afaíces»²⁰.

Falando otra vegada de pueblu y/o nación, decir qu'esta calificación permite beneficiase de los derechos coleutivos que'n dixebraos órdenes concede la Comunidá Xurídica Internacional; en concretu, el drechu d'autodeterminación.

Y pa finir esti capítulu:

«Caltiénense n'España, non sólo la diversidá de lleis, sinón tamién de llingües. Fálase, tovía, en gallegu, en bable, en vascu, en catalán, en mallorquín, en valencián. Estos idiomas tienen, esceutu'l vascu, el mesmu aniciu que'l de Castiella; y nengún, ensin embargu, dexó d'emplegase. A la escontra, pasen dende fai poco per una especie xorrecimientu. Ayerí yeren vulgares y güei tomen el caráuter de lliterarios. Agora escríbese'n toos esos idiomas, principalmente nos llatinos, poemas rellucientes nos que predominen sobretóu los sentimientos de la vieya patria. Desentiérrense los cancios y los llibros de prosa fechos cuantayá y, acabante espublizase, lléense y devórense»²¹.

¹⁹ JESÚS NEIRA: Op. cit., páxs. 26-27.

²⁰ JOSÉ A. OBIETA CHALBAUD: Op. cit., páx. 74.

²¹ F. PI Y MARGALL: *Las Nacionalidades*. Librería Bergua. Madrid, 1984?, páx. 240.

Estes pallabres, escrites fai cuasi un sieglu, nun perdieron sinón qu'algamen una vixencia dafechu nesti momentu.

III

COSTITUCIÓN ESPAÑOLA Y DRECHOS HUMANOS LLINGÜÍSTICOS. PAUTOS INTERNACIONALES

Los derechos humanos han ser entendíos:

«Comu un conxuntu facultaes ya istituciones que, en cada momentu hestóricu, concreten les esixencies de la dignidá, la llibertá, y la igualdá humanes, qu'han ser reconocíos positivamente polos ordenamientos xurídicos a nivel nacional ya internacional»²².

Quando se fala de derechos fonderos tamos tocando'l tema de los derechos humanos afitao pol ordenamientu xurídicu positivu y fundamentalmente pola Constitución.

Pal estudiu de los derechos humanos culturales y, en concreto, los llingüísticos, hai qu'empobinase al conceutu de derechos fonderos nel sen espuestu. Estos derechos tán positivizaos na nuesa norma cimera de 1978 qu'afita y curia la esistencia d'un estáu multilingüe.

«N'efectu, l'Estáu español ufierta una de les sociedaes multilingües más dixebraes y riques d'Europa. El territoriu español comprende cuatro llingües principales: castellán, catalán, gallegu y euskera, a les qu'hai qu'amestar otres comunidaes llingüístiques más pequeñes y que comprenden: el bable, l'aranés, y l'aragonés. De tal mou que pue decise qu'España destaca comu'l segundu conxuntu multilingüe d'Europa y, dempués de la URSS, ye l'Estáu de base cultural más heteroxénea dientru los países con desendolque económicu»²³.

²² A. PÉREZ LUÑO: *Los derechos fundamentales*. Tecnos. Madrid, 1984, páx. 46.

²³ RAFAEL NINYOLÉS citáu por ANTONI MILIAN Y MASSANA: «La Regulación constitucional del multilingüismo». (*Revista Española de Derecho Constitucional*, número 10. Xineru-abril 1984, páx. 128).

Regulada esta realidá na nuesa Constitución de mou espresu y con oxetu pescancar la situación actual de la custión llingüística, hai que facer alcordanza de que:

«N'España, dende l'entamu del Estáu comu Estáu-nación, les llingües españoles distintes del castellán sofrieron persecución y/o discriminación. Asina queda probao a traviés de bayura de disposiciones y del espíritu de declaraciones ya istituciones polítiques. Ente les primeres hai que destacar la Real Cédula de 23 de xunu de 1768: "para que en todo el regno se actúe y se enseñe en lengua castellana"; Real Cédula de 22 de setiembre de 1780 ordenando y afitando la obligación d'enseñar a los neños na so llingua materna (que según la Real Cédula yera la llingua castellana); arts. 2^a y 38 de la "Ley de Instrucción Pública" de 9 de setiembre de 1857 ordenando que fuese la gramática castellana la que s'adeprediera a tolos escolinos d'España... Ente les segundes, ye necesario destacar la "Instrucción Secreta" empobinada a los correxidores del principáu [Cataluña] nel añu 1717 pola que s'alvierte que "pondrá'l correxidor el mayor procuru n'introducir la llingua castellana, a traviés de providencias más templaes y disimulaes pa que se note l'efeutu ensin que se note'l cuidáu..."»²⁴.

Más entá, el réxime franquista distínguese por una nidia persecución de les llingües dixebraes del castellán. A tal efeutu tomaráense determinaes medies comu la derogación de la oficialidá, afitada na II República, del catalán y del euskera; camudamientu de les rotulaciones non castellanés por otres nesta llingua; destitución del funcionariu que nun emplegara'l castellán; pieslle d'escueles qu'empleguen estes llingües; prohibición de rexistrar el nome propiu nuna llingua distinta del castellán; torga a los llibros escolares non emprentaos en castellán, etc. Esta dura persecución finó'n parte a lo cabero'l réxime.

Poro, la Constitución de 1978 nun podía ser ayena a la

²⁴ ANTONI MILIAN I MASSANA: La regulación...». Op. cit., páx. 124.

realidá multilingüe del estáu européu con mayor catálogu llingüísticu dempués de la URSS. Darréu d'ello, la nuesa Constitución, nel so Preámbulu, fala de que la nación española asoleya la so voluntá de «*protexer a tolos españoles y pueblos d'España nel exerciciu de los drechos humanos, les sos cultures y vezos, llingües ya istituciones*».

Ye decir, afita la proteición de les llingües comu un valor cimero del orden xurídicu constitucional. Pel so llau, l'art. 3.2 CE proclama: «*les otres llingües españoles serán tamién oficiales nes respetives Comunidaes Autónomes d'acuerdu colos sos Estatutos*». Y l'art 3.3. CE diz que «*la bayura de les distintes modalidaes llingüístiques d'España ye un patrimoniu que será oxetu d'especial respetu y proteición*».

Nel análisis de los arts. 3.2 y 3 CE hai que partir de qué quier decir qu'una llingua ye oficial y cuáles son les consecuciones xurídiques:

«Anque la CE nun define, sinón que da por supuesto qué ye una llingua oficial, la regulación que fai de la materia afita que ye oficial una llingua, independientemente de la so realidá social, cuandu ye reconocida polos poderes públicos comu mediu normal de comunicación en y ente ellos y na so relación colos suxetos privaos, con validez d'efechu y efeutos xurídicos»²⁵.

De la declaración anterior sácase comu consecuencia que si la llingua oficial sirve de vehículu de comunicación ente los ciudadanos y los poderes públicos, éstos han istrumentalizar les medies afayaíces pa la conocencia de les llingües distintes del castellán y, sobretóu, a traviés de la entrada obligatoria d'éstes nos planes d'enseñanza; pero comu esta-blez el TC:

«Direutamente amestao col caráuter del castellán comu llingua oficial común del Estáu Español nel so conxuntu, ta la obligación de tolos españoles de conocelu (...)». Esto «*distínguese de les otres llingües*

²⁵ STC de 26-VI-86 (BOE 4-VII-86). So la incostitucionalidá de delles lleis de normalización llingüística.

*españoles cooficiales nes respetives Comunidaes Autónomes (...) «nes que nun se prescribe constitucionalmente tal obligación».*²⁶

Milian i Masana escribe, respetu al art. 3.2 CE:

*«Nós camentamos que la Constitución, a traviés del términu "serán" establez que les otres llingües españoles han ser oficiales, y non que namás podrán selo facultativamente. Sofita esta tesis, amás del sentíu que'l mesmu términu "serán" lleva darréu, el fechu de que se rechazaren les enmiendes que proponíen, xustamente, camudar el términu "serán", consideráu preceutivu, pol nidiamente potestativu de "podrán ser". Anque ye verdá que l'argumentu ufiertáu pue convertise nun "boumerang" si'l rechazu se debiera a la estricta toma'n consideranza de la opinión sofitada pol señor Peces-Barba nel turnu a la escontra a la defensa d'una d'aquelles enmiendes —la número 35— defendida pol señor De la Fuente (lo que nun sabemos), nun ye menos cierto que la opinión del citáu diputáu nun tien valir "ratio legislatoris" y, darréu, pescanciamos, esa opinión nun desvirtúa'l razonamientu de nueso ya que, dempués, nel Plenu del Senáu, el señor De la Cierva caltenía'n nome la Comisión, una opinión a la escontra, ye decir, insistía nel caráuter preceutivu»*²⁷.

Cuandu'l TC na sentencia qu'estudiamos afita, aunque incidentalmente, que *«ye oficial una llingua, independiente de la so realidá y pesu comu fenómenu social...»*, ello nun lleva a la non consideración de la nuesa tesis, aunque nun cinque'l posible caráuter preceutivu del citáu art.

No tocante a la espresión *«les demás llingües españoles»*, Massana escribe²⁸:

«Convién agora examinar si la Constitución mos diz que otres llingües serán tamién oficiales. Magar el

testu constitucional nun les nombra nin les determina, el sentíu xeneral —les demás llingües españoles— esclaria la voluntá del constituyente pa que toles llingües españoles seyan oficiales nes sos respetives Comunidaes Autónomes. Esto contrasta, de toos moos, cola práutica llexislativa que se sigue darréu».

Asina, por exemplu, la Llingua Asturiana nun algama la reconocencia de llingua oficial. Nesti sen, Milian i Masana camienta que:

«Esta práutica, que nun tien fundamentu, comu yá sabemos, nun supuestu caráuter potestativu del párrafu que s'examina —namás podría sofítase xurídicamente y entá con reserves— pescanciando que l'art. 3.2 llenda los sos efeutos preceutivos a aquelles llingües (toes) que pol so espardimientu ya importancia puen ser consideraes comu propies de les respetives Comunidaes Autónomes; les otres llingües pasaríen a ser, dientru la so respetiva Comunidá Autónoma y namás a los efeutos xurídicos, modalidaes llingüístiques».

Y falando del llabor del llexislador, cuandu cinca la cuestión de la Llingua Asturiana, escribe:

«...lleva darréu (tal práutica) restricciones que nun paecen acordies col testu Constitucional».

Dempués de lo dicho, nós defendemos comu peratinada la tesis de Massana; ye decir, l'inxerimientu de les demás llingües nos Estatutos d'Autonomía respetivos nun ye una decisión facultativa, sinón un mandáu preceutivu. De tal mou que'l llexislador, en cuantes que nun lu tien en cuenta, viola l'art. 3.2 y 3 CE, iguando verdaderes normes inconstitucionales.

Ensin embargu, nun reciente estudiu sol tema²⁹ caltíense que:

²⁶ STC, BOE 4-VII-86.

²⁷ MILIAN I MASSANA: «La regulación...». Op. cit., páxs. 134-135.

²⁸ MILIAN I MASSANA: «La regulación...», pág. 136.

²⁹ JAVIER GARCÍA FERNÁNDEZ na obra colectiva: *Comentarios al Estatuto de Autonomía del Principado de Asturias*. Ministerio para las Administraciones Públicas. Madrid, 1987, pág. 35.

«L'art. 3 del testu constitucional escueye un modelu que nun dexa que seyan oficiales les llingües minoritaries dientru una Comunidá Autónoma, comu'l bable...».

Esti dictame ye, nidiamente, enquivocáu. Camiéntese que l'euskera, magar seya minoritariu, ye oficial nes fasteres vascoparlantes de Navarra.

Nós nun mos pronunciamos, agora, sol caráuter minoritariu o non de la Llingua Asturiana. El citáu estudiu sí lo da por fecho. Más alantre dizse:

«A lo cabero, y esto ye lo que más mos interesa agora, da un tratamientu especial (la Constitución) a les demás llingües españoles dientru de les modalidaes llingüísticas; mentantu qu'estes son un "patrimoniu cultural que será oxetu d'especial respetu y proteición", les llingües "serán tamién oficiales nes respetives Comunidaes Autónomes d'acuerdu colos sos Estatutos.»

Dende esta perspeutiva, el bable quedaría englobáu nel conceutu xenéricu de modalidá llingüística (asina lo diz el propiu Estatutu) ensin algamar l'altor de llingua...»³⁰.

Lo anterior demuestra una clamorosa desconocencia de la realidá positiva, tanto estatutaria comu la referida al so desendolque reglamentariu. Del mesmu mou ta dexándose a un llau la doctrina del TC. Asina, l'Estatutu d'Autonomía pa les Isles Balears (Ll. O 2/83) dispón nel so art. 3: *«La llingua catalana, propia de les Isles Balears, tendrá (...) el caráuter d'idioma oficial...»*. Ye decir, ta contemplándose la llingua catalana propia de les Isles Balears comu modalidá llingüística balear. Pero'l mesmu desarrollu del Estatutu acláramos perfeutamente la custión. Dellos exemplos:

Real Decretu 1.572, de 17 de xunetu, so la enseñanza de la llingua catalana, modalidá balear, nos centros d'ense-

³⁰ FRANCISCO SOSA WAGNER: *Comentarios al Estatuto...* Op. cit., páx. 119.

ñanza non universitarios de la Comunidá Autónoma de les Isles Balears (BOE de 6 de setiembre de 1985). Y de mou más nidiu:

Nel Decretu 53/1985, de 20 de xunu, d'enseñanza de la llingua y lliteratura propia de les Isles Balears (BOCAIB de 13 de setiembre de 1985) caltiénense espresiones comu *«... la obligación de los poderes públicos d'entamar la normalización, faciendo espoxigar y respetando l'estudiu y la proteición de les modalidaes insulares de la llingua catalana, ensin perjuiciu de la unidá del idioma...»*

Más entá:

«La llingua catalana esperiméntó, a partir d'un raigañu común que ye indiscutible, nel trescursu'l tiempu, una evolución que dio aniciu a unes modificaciones de léxicu, les modalidaes insulares, que tanto por mandáu estatutariu comu pola so importancia cultural, han ser protexies y adprendies nes nueses escoles».

Y nel art. 1.2 dispónse::

«Los programes d'enseñanza contemplarán l'estudiu, el fomentu, y la proteición de les modalidaes fonétiques y léxicas propies de les Isles Balears».

En definitiva, queda afitao comu una modalidá llingüística del catalán ye cooficial xuntu al castellán. Pero, per otu llau, el TC nun paez que faiga, tampocu, dixebrante llingua y modalidá llingüística: la STC n.º 82/1986, de 26 de xunu, en recursu d'incostitucionalidá escontra determinaos preceutos de la Llei Básica de Normalización del Usu del Euskera, al estudiar l'art. 3.3 CE fina diciendo: *«Too ello ensin escaecer la referencia a la proteición d'otres llingües o modalidaes llingüísticas».*

La sentencia del TC 137/1986, de 6 de payares, en recursu d'incostitucionalidá escontra la «Llei de Creación del Istitutu Vasco d'Ikastoles», fai una identificación asemeyada ente llingua y modalidá llingüística:

«El Preámbulu de la llei, que ye un parámetru indiscutible pa interpretar el so sentíu, diz nididamente que'l nuevu ordenamientu xurídicu afita'l respetu y proteición de les diverses modalidaes llingüístiques...».

Nótase la identificación del euskera comu llingua y modalidá llingüística.

Dempués d'estos análisis, rechazamos dafechu les indocumentaes tesis de la obra citada.

Magar la llinia d'argumentación que seguimos, impónse afondar más sol conteníu de los arts. 3.2 y 3 CE. Asina, la espresión «d'acuerdu colos sos Estatutos» permite qu'éstos determinen l'algame de la oficialidá afayándola a la realidá sociollingüística. D'esti mou, por exemplu, en dalgún momentu podría negáse-y validez oficial naquelles fasteres de la Comunidá nes que nun s'empleó, hestóricamente, una llingua llariega dixebrada del castellán. Y, entós, esta espresión nun vien, en nengún mou, a sofitar una posible interpretación facultativa del términu «serán». Afitando la nueva tesis:

«Paez nidio, pol momentu, (el pluralismu llingüísticu) que circa al gallegu, al vascu, y al catalán que son llingües por drechu propiu y que dan llugar a unes cultures (...). Más duldoso sería amestar nesta asimilación a otres llingües o dialeutos comu, por exemplu, el bable asturianu (...) Pero, en tou casu, si s'algamara la reconocencia d'estes espresiones dialeutales comu auténtiques llingües nun habría más alternativa que considerales tamién oficiales de plenu drechu nestes fasteres onde se falen».³¹

Nesti puntu ye necesario falar, de nueu, so la dixebra ente llingua y dialeutu pa dexar perafitao que la so diferencia ye de calter políticu darréu que dende un puntu vista estrictamente llingüísticu nun apaecen les diferencies

³¹ J. DE ESTEBAN y LÓPEZ GUERRA: *El Régimen Constitucional Español*. Labor Universitaria, I. Barcelona, 1980, páx. 72.

argumentaes poles fuerces polítiques estatalistes cuando nieguen l'exerciciu de tales drechos.

Si amestamos lo anterior cola normativa estatutaria asturiana, nun hai dulda de que'l llexislador conculca gravemente'l drechu llingüísticu de fasteres importantes de los falantes asturianos. Espliquémolos:

El proyeutu d'Estatutu d'Autonomía p'Asturies califica'l bable comu «*llingua específica d'Asturies*», fórmula que llevaba darréu a la so oficialidá y, por criterios políticos (non llingüísticos) escuéllese un modelu de nivel más pequeñu. Desaniciando'l términu «llingua», el llexislador abandona'l mandáu constitucionao «serán tamién oficiales les demás llingües». Asina, l'art. 4 EAA dispón que «el bable ha tar protexíu». Ye decir, dexóse de falar d'él comu llingua.

Paez nidio que d'esti mou nun se fai efeutiva, estatutariamente, la oficialidá que taría afitada constitucionalmente, según la tesis de nueso. Pero, dexando a un llau la violación del art. 3.2 y 3 CE, otru grupu numerosu de preceutos constitucionales son lesionaos dafechu darréu del modelu llingüísticu escoyíu pol EAA. Asina, l'art. 148 (1.17^u) que, al cinciar tamién la llingua, obligaría al llexislador a aceptar lo que nél queda preceutao. Nel desendolque del estudiu que mos ocupa dexaremos nidio comu munchos otros drechos que curia la Constitución tán siendo lesionaos nel País Asturianu. Por exemplu: violación del drechu d'igualdá, del drechu a la llibertá d'espresión, del drechu a la educación, de los drechos del neñu (art. 9.1, art. 10.1 y 2...).

P'asoleyar l'algame que tien la escandalosa llesión del drechu humanu a la espresión na llingua propia, ye necesario poner en contautu a la nueva Llei Cimera coles Declaraciones y Pautos Internacionales no tocante a los Drechos Humanos, comu quier l'art. 10.2 CE:

«Les normes relatives a los drechos fonderos y a les llibertaes que la Constitución reconoz, han interpretase d'acuerdu cola Declaración Universal de Drechos Hu-

manos y los tratos y acuerdos internacionales nesés materies, ratificaos por España».

Pues bien, la DUDH esclaria nel so art. 27.1: *«toa presona tien drechu a tomar parte llibremente na vida cultural de la comunidá»* (...) y l'art. 19: *«Tou individu tien drechu a la llibertá d'opinión y d'espresión...»*

No que cinca al art. 27 DUDH, hai que decir qu'esti drechu nun se garantiza ensin un desendolcu afayaízu de la comunidá cultural llingüística, de mou que la situación actual entra dafechu nel tarrén del *«colonialismu interior»* en cuantes que se taría afitando una *«voluntariédá forzosá»* nel adprendimientu de la cultura d'una comunidá ayena.

Y falando so la llibertá d'espresión:

«Ye necesario poner en consonancia colo anterior —la llibertá d'espresión— el drechu a emplegar la llingua llariega, afitáu nel art. 3, pues la llingua ye, nidia-mente, un mediu d'espresión»³².

Mentantu nun se respete la llibertá d'espresión, nel sentíu apuntáu, queda ensin valir la Constitución y la mesma DUDH. Dende llueu, paez claro que tal drechu nun ta garantizáu nel EAA.

N'otru sen, la *Proclamación de la Conferencia Internacional de Drechos Humanos*, aconceyada'n Teherán (1968) establez na so declaración 5.ª los mesmos drechos y nel n.º 15: *«comu los drechos humanos y les llibertaes fonderes son insepartables, el llogru de los drechos civiles y políticos nun ye posible ensin l'esfrute de los drechos económicos, sociales y culturales...»*.

Ye decir, la Conferencia, al esaminar los progresos algamaos nos venti años trescurríos dende l'aprobación de la DUDH y al iguar un programa pal futuru, pon especial interés en destacar la imposibilidad d'un esfrute auténticu de los drechos políticos si, al mesmu tiempu, nun se faen efeu-

tivos otros; asina los drechos culturales llingüísticos, de mou que'n cuantes éstos nun resulten garantizaos, les llibertaes y drechos clásicos del Estáu lliberal devienen en ficción fraudulenta.

Pel so llau, *La Declaración de los Principios de la Cooperación Cultural Internacional* (UNESCO, 1966) declara nel so art. 1.1.:

«Toa cultura tien una dignidá y un valir qu'han ser respetaos y protexíos».

2.—*«Tou pueblu tien el drechu y el deber de facer espoxigar la so cultura».*

Frente a la claridá espositiva del art. anterior, pocos comentarios hai que facer. Ensin embargo, viendo'l principiu esplicitu nel n.º 2 del citáu art. 1, ya independientemente de la so eficacia xurídica, ye inevitable'l plantegamientu de dalguna custión; asina, por exemplu: ¿qué pue facer un pueblu ente la represión sistemática escontra la so cultura?, ¿sumisión? Quiciás.

Otru encamientu de la UNESCO (1974) so la educación pa la comprensión, la cooperación y la paz internacionales y la educación relativa a los drechos humanos y les llibertaes fonderes, fala nel apartáu 4 b de:

«La comprensión y el respetu de tolos pueblos, les sos cultures, civilizaciones, valores y moos de vida, les cultures étniques tanto nacionales comu les d'otres naciones».

Del mesmu mou ye nidio qu'un sistema educativu que proyeuta so la Comunidá Autónoma d'Asturies la uniformidá cultural del llamáu *«territoriu MEC»* cueye una pergrave responsabilidá al violar los drechos humanos de los pueblos y cultures étniques.

El Pautu Internacional de Drechos Económicos, Sociales y Culturales (1966) que vincula a España dende 1977, declara nel so art. 15.1:

«Los Estaos parte nesti Pautu reconocen el drechu de toa presona a participar na vida cultural».

³² J. DE ESTEBAN y LÓPEZ GUERRA: *El réximen...* Op. cit., páx. 166.

Ello, xunío col n.º 2 del mesmu art., que dispón el que los Estaos han desendolcar les medíes afayaíces p'afitar esi drechu y l'espardimientu la cultura. Nidiamente hai que pescanciar que se fala de la vida cultural propia y del espardimientu d'ésta ente tolos miembros de la comunidá.

El Pautu Internacional de Drechos Civiles y Políticos (1966) proclama, nel so art. 19, el drechu a la llibertá d'espresión, que nós consideramos plenu nel sen yá referíu. L'art. 27 dispón:

«Nos Estaos con minoríes étniques, relixoses o llingüístiques, nun se-yos negará a les presones que pertenezan a eses minoríes el drechu que-yos correspuende, xuntu a los demás miembros del so grupu, a tener la so propia vida cultural, a profesar y a prauticar la so propia relixón y a emplegar el so propiu idioma (...).»

El drechu, equí consagráu, namás se pue facer efeutivu —nel nuesu contestu socio-lingüísticu— cola consideración de la llingua propia comu oficial comu, amás, quier la nueva Constitución. Darréu d'ello cuandu'l llexislador escaez estos mandaos incurre nuna incostitucionalidá agravada.

Pela so parte, la *Convención Europea pa la Proteición de los Drechos del Home y de les Libertaes Fonderes* (1950) fala nel so art. 10.1 del drechu a la llibertá d'espresión.

En cuantes al perimportante capítulu del drechu a la educación, l'art. 27.1 CE afita:

«Toos tienen drechu a la educación. Reconozse la llibertá d'espresión.

2. *La educación tendrá comu finxu'l desendolque dafechu de la presonalidá humana nel respetu a los principios democráticos de convivencia y a los drechos y libertaes fonderes».*

Darréu que toos tienen drechu a que l'oxetu de la educación seya'l plenu desarrollu de la presonalidá humana, ésti devién violáu'n cuantes nun se tienen en cuenta les enseñances de la llingua propia.

No tocante al desendolque dafechu de la presonalidá y la so relación cola educación bilingüe y el desendolque intelectual y presonal de los escolinos:

«Agora bien, si hai una idea clave na hestoria de la pedagogía moderna dende Vives y dende Rousseau, por nun falar de Claparède y Piaget, ye que la escuela ha ser activa y ha tar en continuidá cola vida real, o dicho d'otru mou, que la escuela ha sofitar al escolín pa que descubra na so propia esperiencia los conceutos que-y dexarán pescanciar y encadarmar la realidá y actuar en xuntura con ella. Poro, la pedagogía moderna ta a la escontra d'una escuela na que los conceutos a adprender son puros conductos intelectuales ensin xunir cola esperiencia de los escolinos y que se tresmiten, amás, d'un mou puramente pasivu. Arrenunciar a la llingua propia nel entamu de la educación significa ponese a la escontra de la llinia principal de la pedagogía moderna.

Sigún esti puntu vista, la UNESCO faló munches vegaes, y dalgunes en forma solemne, so la importancia d'esparder la educación de la llingua materna o vernácula y del drechu del rapacín, cualquiera que seya'l grupu llingüísticu al que pertenez, a recibila.

Pero'l drechu a la educación na propia llingua sofítase tamién n'otru tipu razonamientu: el drechu de tou grupu humanu a emplegar y caltener la so llingua, pues ye un fechu que, anguañu, una llingua que nun s'emplega nel sistema educativu ta condelgada a desapaeecer»³³.

Estudiando'n concreto la relación ente educación bilingüe y desarrollu intelectual y presonal de los escolinos, los citaos autores escriben:

«En 1928 la Oficina Internacional d'Educación, nuna de les sos primeres manifestaciones públiques, aconceyó'n Luxemburgu la primera xunta interna-

³³ M. SIGUÁN y W. F. MACKAY: *Educación...* Op. cit., páxs. 106-107.

cional d'educadores pa falar d'esti tema. Comu se sabe los alderiques del seminariu sofítáronse principalmente nos trabayos de Saers y los sos collaboradores de la Universidá del País de Gales. Estos autores, n'investigaciones feches a lo llargo de dellos años, demostraron que los neños del País de Gales de llingua familiar galesa que diben a escueles en llingua inglesa presentaben peores resultaos académicos y peores resultaos nes pruebas d'intelixencia que los sos collacios de llingua inglesa que reciben la enseñanza na so mesma llingua. Sofitándose nestos y n'otros resultaos, la mayoría de los aconceyaos en Luxemburgu decidieron que la enseñanza nuna llingua distinta de la materna y familiar yera dañible pal desendolque inteleutual y, tamién, pal mesmu espoxigue de la presonalidá y encamentaron, darréu d'ello, que l'entamu d'una 2ª llingua se retrasare lo más posible, incluso hasta los doce años, por exemplu. Otros estudios fechos en USA con fíos d'emigrantes dieron en xeneral resultaos desfavorables pal bilingüismu y pa la enseñanza bilingüe. Del conxuntu d'estos espublizáronse delles revisiones. Dempués de la cabera guerra, y na década los 60, entamaron a apaecer resultaos a la escontra. Lambert (1972) demostró que comparando escolinos monollingües (francés) y bilingües (inglés-francés), igualaos pol so nivel sociocultural, los bilingües teníen una nidia superioridá nos tests d'intelixencia. Más tarde concretó les sos investigaciones nel sentíu de que'l relativu predominiu de los bilingües cincaba a les xeres qu'esixíen orixinalidá y flexibilidad de pensamientu. Poco dempués, Balkan alcontró conclusiones asemeyaes al comparar escolinos d'escueles dafechu bilingües en Xinebra (francés-inglés) con escolinos d'escueles monollingües de la mesma ciudá.³⁴

¿Cómu s'espliquen unos resultaos tan a la escontra? (...) Del contextu de los estudios fechos lo único que se deduz nidiamente ye que l'entruque de sí'l bilingüismu na educación tien una influencia

positiva o negativa nel desendolque del escolín nun tien una respuesta dafechu, sinón que depende de les circunstancies. Circunstancies ente les qu'hai que cuntar coles aptitudes de los escolinos, la calidá pedagógica de los centros, y comu decimos, el nivel socioeconómicu de la población...»³⁴.

Siguiendo nel mesmu camín, podemos decir que'l desendolque dafechu de la presonalidá humana nun se llogra torgando los drechos llingüísticos de los escolinos nel currículum escolar y lesionando'l drechu la educación que s'afita nel nuesu testu constitucional.

Relacionando de nueu l'art. 10.2 CE colos Pautos y Declaraciones Internacionales nel capítulu de la educación, apaecen nidiamente les violaciones a los drechos de que falamos. Camiéntese que l'art. 39.4 CE diz:

«Los neños tendrán la proteición prevista nos acuerdos internacionales que curien polos sos drechos».

Pues bien, la DUDH nel so art. 26.1 y 2 establez una declaración neta a la que se caltién nos conteníos de la nuesa Constitución nel so art. 27.

La Declaración de los Drechos del Neñu (1959) proclamada pola Asamblea Xeneral, dispón nel so principiu 7 conteníos asemeyaos a los dichos; asina: drechu a recibir educación gratuita y obligatoria nes etapes básiques, drechu a una educación que favoreza la so cultura xeneral, igualdá d'oportunidaes...

La Convención pa la Llucha escontra les Discriminaciones nel tarrén de la Enseñanza (UNESCO, 1960) esclaria nel so art. 5.1 e:

«Ha reconocese a los miembros de les minorías nacionales el drechu d'exercer les actividaes docentes afañices, ente elles la d'entamar y caltener escueles y, sigún la política de cada Estáu na materia educativa, a emplegar y deprender nel so propiu idioma, siempres y cuando:

³⁴ M. SIGUÁN y W. F. MACKAY. *Educación...* Op. cit., páx. 116.

1) *Esi drechu nun se faiga de mou que torgue a los miembros de les minoríes pescanciar la cultura y l'idioma del conxuntu de la coleutividá y tomar partes sos actividaes, nin comprometa la soberanía nacional.*

2) *L'altor d'enseñanza nestes escueles nun seya más pequeñu que'l nivel xeneral prescitu o aprobáu poles autoridaes afayaíces.*

3) *L'asistencia a tales escueles seya facultativa».*

Reconozse nel citáu art. la llibertá de creación de centros docentes, en favor de les minoríes nacionales y, en xeneral, el drechu d'exercer les actividaes docentes afayaíces. Tamos, de xuru, ente un drechu a la escuela y al emplegu y enseñanza del propiu idioma. Comu se dixo:

«Una llingua que nun s'enseña ye una llingua a la que se mata y, muncho más entá, cuandu al mesmu tiempu s'enseña otra distinta»³⁵.

Pero'l drechu del que falamos equí nun pue quedar arrexáu a abrir escueles privaes a costa de les minoríes. Si nesti puntu mos acordamos de la Constitución y de la bayura de Declaraciones Internacionales, vemos que se repite que polo menos la enseñanza básica ha ser gratuita y obligatoria y que'l mesmu art. que comentamos cinco a la «política de cada Estáu'n materia d'Educación». Asina, l'Estáu'n so conxuntu y les Comunidaes Autónomes han facer o establecer los programes bilingües que seyan afayaizos pa curiar pola conocencia de les llingües distintes del castellán; por exemplu, la llingua asturiana.

Si, per otu llau, consideramos comu fonte la CE, hai que señalar la doctrina que se caltién na STC 187/1986, de 6 de Payares, sol recursu d'inconstitucionalidá escontra la Llei del Parllamentu Vascu que crea'l «*Euskal Ikastolen Erakundea*» (Istitutu Vascu d'Ikastoles).³⁶

Pescanciada la ikastola comu centru docente especial-

mente empobináu a impartir enseñances n'euskera nos niveles educativos non universitarios, el TC afita:

«... nun pue custionase la llexitimidá constitucional d'una enseñanza (pública) na que'l vehículu de comunicación seya l'euskera, que ye la llingua propia de la Comunidá Autónoma y llingua cooficial nel territoriu de la Comunidá, xuntu col castellán (...).

Tampocu pue decise que l'entamu d'enseñances na referida llingua ye una discriminación pal restu la población que nun pueda o nun quiera emplegala (...). Del mesmu mou hai que dexar afitada la llexitimidá constitucional de la coesistencia de les enseñances n'euskera y castellán, siempre que se garanticen, n'igualdá de condiciones, los derechos de los residentes nel País Vascu pa escoyer con llibertá real un tipu o otu enseñances».

Y comu veremos dempués, pa falar d'una auténtica igualdá ye necesario que se dean les circunstancies afayaíces y les ferramientes qu'aseguren, de mou oxetivu, la vida d'una llingua n'igualdá efeutiva y real cola llingua castellana.

N'otru sen y dientru'l tarrén xeográfico européu, hai que tornar a falar del *Conveniü Européu pa la Proteición de los Derechos Humanos y les Llibertaes Fonderes*. El Protocolu adicional n.º 1 diz nel so art. 1::

«A naide se-y pue negar el drechu a la instrucción».

Y el *Tribunal Européu de Derechos Humanos* nel casu «relativu a dellos aspectos del réxime llingüísticu'n Bélxica»³⁷ esclaria que na primera frase del art. 2 nun s'especifica en qué llingua ha impartise la enseñanza, anque ye cierto que'l drechu a la educación quedaría vacíu si aquélla nun s'impartiera na llingua nacional o nuna de les llingües nacionales, según el casu.

³⁵ J. A. OBIETA CHALBAUD: *El derecho de...* Op. cit., pág. 109.

³⁶ BOE 18-XI-1986.

³⁷ E. G. DE ENTERRÍA, E. LINDE, ORTEGA, SÁNCHEZ MORÓN: *El Sistema Europeo de Protección de los Derechos Humanos*. Civitas. Madrid, 1983, páxs. 268-270.

En resume, pa torgar les contrariedades que sofre'l neñu —asitiámosmos agora nel tarrén pedagóxicu— qu'asiste a una escuela na que nun ta presente la llingua materna, hai qu'ellaborar toa una riestra estratexes:

«L'alternativa ente estes situaciones ye nidia y plantegóse públicamente nuna conferencia de la UNESCO'n 1951, de mou que se dexó perafitao que la llingua más afayaíza pa escolarizar ye la materna.

Comu xustificación d'esti principiu propunxéronse razones díxebraes: el neñu pescancia meyor, afáyase meyor a la ruptura hogar/escuela, tien dende l'entamu l'habilidad pa espresase llingüísticamente, la introducción de la segunda llingua pue ser más sistemática (comprensión, espresión, lletura, escritura), el profesor pue comprender meyor los estilos d'aprendiamentu de los sos escolinos y ver hasta qué grau son afayaízos pa la xera escolar, la identificación col profesor ye más cenciella y positiva, favorezse nel neñu'l respetu por sí mesmu, los sos pas y la so cultura, y posibilítase la so amestadura global psicolóxica y económica, na cultura dominante. Pa Toukoma-Stutnabb-Kangas, Cummis y Hamers, la escolarización na llingua materna ye condición necesaria, incluso pa un desendolque afayaízu de la llingua segunda, hipótesis de la interdependencia y los umbrales»³⁸.

IV

MODELU LLINGÜÍSTICU Y POLÍTICA N'ASTURIES

Reconocida pola CE la realidá plurilingüe del Estáu español y comu consecuencia de los drechos llingüísticos de los falantes de les llingües distintes del castellán, l'Estadutu Autonomía p'Asturies afita un modelu a traviés del art. 4^u:

³⁸ MANUEL GONZÁLEZ LORENZO: *Bilingüismo en Galicia*. Univ. de Santiago de Compostela, 1985, páx. 135.

«El bable gozará de proteición. Promoveráse'l so emplegu, l'espardimientu nos medios de comunicación y na enseñanza, respetando, en tou casu, les variantes locales y la voluntariedá nel so aprendiamentu».

Y l'art. 10.1 n, al cinciar les competencies esclusives del Principáu d'Asturies, diz:

«Fomentu y proteición del bable'n sos diverses variantes que, comu modalidades llingüístiques, s'empleguen nel territoriu del Principáu d'Asturies».

Pel so llau, l'art. 6 de los Estatutos de la Universidá d'Uviéu dispón:

«La Universidá d'Uviéu, pola so vinculación hestórica, social y económica al Principáu d'Asturies, dedicará especial atención a los aspectos culturales ya intereses coleutivos d'Asturies. La Llingua Asturiana tendrá'l tratamientu afayaízu d'acuerdu cola llexislación. Naide será discrimináu pola mor del so emplegu».

Yá se dixo, d'acuerdu cola tesis que caltenemos, que l'art. 4 EAA paezmos incostitucional.

De magar estes disposiciones, los poderes públicos autonómicos, pa dar cumplimentu a los drechos qu'estudiamos, limítense a la creación de la «Academia de la Llingua Asturiana» (BOCRA n^u 14/22.12.81), de la llamada «Oficina de Política Llingüística» (Decr. 104/85), Comisión de Toponimia y otres realidaes de distraición nel tarrén de la enseñanza, qu'estudiaremos llueu.

Nesti puntu, y ensin enfotamos por faer nengún tipu analoxía, hai que falar, a títulu ilustrativu, so les consecuencias d'otros mandaos constitucionales y estatutarios.

Asina, por exemplu:

L'art. 3.4 del Estadutu d'Autonomía pa Catalunya establez:

«La fala aranesa será oxetu d'adeprendimientu y d'especial respetu y proteición».

La Llei 7/1983, de 8 d'abril, de normalización llingüística'n Catalunya, nel so Títulu V, so la normalización del aranés, dispón que:

1. *L'aranés ye la llingua propia del Valle d'Arán. Los araneses tienen el drechu a conocelu y a espresase nel mesmu nes relaciones y actos públicos dientru esta fastera.*

2. *La Generalitat, xuntu coles instituciones araneses, ha tomar les medies necesaries p'afitar la conocencia y l'emplegu normal del aranés nel Valle d'Arán y pa facer espoxigar la so normalización.*

3. *Los topónimos del Valle d'Arán tienen comu forma oficial a l'aranesa.*

4. *El Consell Executivu ha proporcionar los medios que garanticen la enseñanza y l'emplegu del aranés nos centros escolares del Valle d'Arán...*

Pel so llau, el Decretu 362/1983, de 30 d'Agostu, que cinco a l'aplicación de la Llei de Normalización Llingüística'n Catalunya, nel tarrén de la enseñanza non universitaria, caltién nel so articuláu:

«Art. 13.2. *Les actuaciones alministratives de réxime internu de los centros, comu son actos, comunicaos, horarios, cartelos indicativos, etc., han redactase normalmente'n llingua catalana y, tamién, podrán facese n'aranés si se trata del Valle d'Arán.*

Art. 13.4. *Les actuaciones alministratives interesaes pol públicu han facese'n catalán, esceutu los casos nos que los usuarios les pidan en castellán.*

Tou ciudadanu pue empobinase a l'alministración educativa de Catalunya emplegando la llingua oficial qu'esueya llibremente.

Nos centros del Valle d'Arán podrán facese tamién n'aranés».

Y pa finir estes curties referencies comparaes, citar la Orden d'aplicación del Decretu del que falamos enantes. Nel so art. 11.2 dispónse:

«*Les actuaciones alministratives de réxime internu del centru tamién podrán facese'n aranés nel ámbitu territorial del Valle d'Arán».*

Comu vemos nidiamente, la Llingua Asturiana nun se beneficia'n cuasi ná d'aquello que se fai pa protexer al aranés.

N'otru sen más xenéricu, podemos decir que ta probada la esistencia d'una escolarización dafechu na llingua estatal (castellán), métodu nomáu modernamente comu «sumersión» y práutica común nos procesos de colonización interna qu'afitará les formes polítiques actuales de «naciones- estáu a través d'una forzosa asimilación cultural. Un curtiu apunte hestóricu pue ilustrar la nuesa afirmación anterior:

«*Los revolucionarios franceses descubrieron aína, sorprendíos, que'l país, magar de recibir el nueu y relluciente títulu de nación, nun tenía nenguna de les sos cualidaes, darréu que nun tenía una braera unidá. El Rei, principiu tradicional d'esta unidá, desapareciere guillotináu y la bayura de llingües y cultures de los nuevos ciudadanos facía imposible cualquier clas d'unidá cultural. (...) L'abate Gregoire declaraba'l 30 de setiembre de 1973, ente'l Comité d'Instrucción Pública: «D'esti mou, desaparecerán ensin notase les xirigoncies locales, los patoix de seis millones de franceses que nun falen la llingua nacional. Porque nun voi repetilo demasiao: en política ye más importante desanicar esta bayura d'idiomes groseros qu'allargar la infancia de la razón y la vieyera de los prexucios». Y el políticu Barrere glayaba, el 27 de xineru de 1974, en nome del Comité de Salú Pública, ente la Convención Nacional: "¡Ciudadanos!, la llingua d'un pueblu llibre debiera ser una y la mesma pa toos... los homes llibres son toos iguales (...) Ye una traición a la Patria dexar a los ciudadanos na igno-*

rancia de la llingua nacional". Con oxetu d'algamar aína esti resultáu torgóse l'emplegu de les llingües locales na Alministración, implantóse la escuela única obligatoria pa que tolos ciudadanos deprendieran el francés, y fízose goña y persiguióse hasta'l usu priváu de les llingües vernáculos»³⁹.

De magar entós, los nuevos «estaos-nación» arrecoyeron estes saludables consignes. España nun diba ser ayena a elles: l'absolutismu cultural cuayó equí comu una forma fundamente represora de les cultures autóctones y dixebraes a lo llargo'l tiempu.

N'Asturies, yá nos nuevos díes, dempués de fuertes campañes embaxu'l lema «bable nes escueles», entamóse nel cursu 1984-85 un programa d'enseñanza de la llingua asturiana. Anguañu, yá nel quartu cursu d'esperiencia, y magar l'ésitu de la mesma, el númberu d'escolinos que reciben clases d'asturianu (non n'asturianu) ye risible. El so caráuter voluntariu y les torgues alministratives constituyen un nidu atentáu escontra l'exerciciu plenu de los drechos llingüísticos de los asturianos nel tarrén educativu.

Porque, frente a la práutica del métodu de «sumersión», ye decir, la enseñanza dafechu na llingua dominante, la nuesa Constitución afita, comu valor cimero del ordenamientu xurídicu, la proteición de les cultures y llingües de los pueblos d'España. Precisemos: La STC 87/1983, de 27 d'ochobre (BOE 2-XII-86) esclaria que:

«D'estos preceutos (art. A CE) resulta que l'Estáu'n so conxuntu (amestándose-y les Comunidaes Autónomes) tien el deber constitucional d'afitar la conocencia tanto del castellán comu de les llingües propies d'aquelles Comunidaes que tengan otra llingua comu oficial. Una regulación de los horarios mínimos que nun dexa que se faiga una enseñanza eficaz de les dos llingües nesas Comunidaes incumpliría l'art. 3 de la Constitución...»

Dexando a un llau'l caráuter non oficial del asturianu y cincando agora'l tema de la so enseñanza, l'art. 4 EAA diz que se promoverá'l so adprendimientu. El términu «promoverá» fai referencia a entamar o adelantar una cosa, procurando'l so llogru. Resáltase la nota d'una enseñanza eficaz (llograda, «dafechu»). Lo contrariu llevaríamos a daqué absurdo: entamar l'adprendimientu d'una llingua ensin l'enfotu d'una enseñanza eficaz, fechu ésti insólitu na hestoria de los sistemes educativos.

Paez nidio que, polo menos en cuantes a la so enseñanza, l'asturianu ha participar de dellos de los mandaos constitucionales que benefician a les llingües oficiales. Poro, ha ser enseñáu nes escueles del Principáu cola intensidá (horarios, recursos presonales, económicos y didáuticos...) que permitan algamar l'oxetivu de la eficacia nel so adprendimientu.

Respeutu a los principios pedagóxicos xenerales sol bilingüismu, el M.E.C. camienta:

«Comu yá se dixo, nes fasteres con llingua propia, el sistema escolar ha proponese comu fin el que los escolinos, al finar el ciclu educativu obligatoriu, cunten con un dominiu plenu de les dos llingües, lo que lleva darréu a que seyan capaces d'emplegues correntamente, en cualisquier situación y con cualisquier finalidá.

P'algamar esti oxetivu ye preciso:

1. *Que los programes, en tolos niveles amiesten la enseñanza de les dos llingües, na media necesaria p'afitar el so llogru.*

2. *Que, amás, les dos llingües seyan emplegues, comu idiomes d'enseñanza, nel curriculum escolar.*

L'entamu y el grau d'emplegu de cada llingua comu idiomes d'enseñanza, ha fixase'n cada casu d'acuerdu con un conxuntu factores qu'influyen sol adprendimientu y conocencies llingüístiques, comu por exemplu, el grau d'usu ambiental de caúna

³⁹ OBIETA CHALBAUD: *El derecho...*, op. cit., páx. 26.

d'elles. La variedá d'estos factores aconseya una gran flexibilidad nesti puntu, con tal que caltenga l'oxetivu caberu del dominiu dafechu de les dos llingües»⁴⁰.

En definitiva:

«El procedimientu académicu más afayaizu p'algar un eleváu altor de bilingüismu son los programes d'inmersión, nos que toa o parte de la enseñanza faise na segunda llingua»⁴¹.

Yá se faló de que'l TEDH na sentencia relativa a dellos aspeutos del réxime llingüísticu de la enseñanza'n Bélxica, declaraba que'l drechu a la instrucción quedaría escosu si aquélla nun s'impartiera na llingua nacional o nuna de les llingües nacionales. Anque nel casu'n custión el Tribunal sorraya que l'art. 2 del Protocolu adicional nú 1 nun tien comu finxu afitar una instrucción impartida na llingua que los escolinos o los sos pas escueyan. Nidiamente'l casu belga ye dafechu dixebrau del español y la dotrina nesti sen, val namás en cuantes a la primera declaración: «quedaría escosu...».

Otra vegada na enseñanza del asturianu, hai que dexar perafitao que nun tamos, nin muncho menos, ente nengún programa d'educación bilingüe; ye decir, nun se trata del emplegu de les dos llingües comu idiomes d'enseñanza en toles materies del currículum escolar. A lo más que se llega ye al estudiu de la nuesa llingua comu un idioma estranxeru dientru del programa y nunos pocos centros. La so enseñanza desendólcase dientru l'horariu escolar, pero llenando'l tiempu que se-y dedica a dos o tres hores selmanales. Estos aspeutos son toos ellos criticables comu procedimientos válidos pa llograr una mínima conocencia teóricopráutica y lliteraria de la llingua.

De toes formes, hemos alvertir que la vindicación llingüística concreta: determinación de les fasteres asturianu-

---

⁴⁰ M.E.C.: *Informe sobre la enseñanza de las lenguas españolas y bilingüismo*. Madrid, 1982, páxs. 18-19.

⁴¹ M. GONZÁLEZ LORENZO: *Bilingüismo*, op. cit., páx. 147.

parllantes, gráu de bilingüismu xeneral, disponibilidad de profesoraú especializaú, grau de codificación del asturianu..., etc. Too ello ensin escaecer que la escolarización prioritariamente'n llingua asturiana sería políticamente difícil al llau d'una probabilidad, ciertamente grande, de que los pas de los escolinos asturianos quieran que los sos fíos conozan les dos llingües. Alcordémosmos de la encuesta SADEI, de la que falábamos enantes.

Darréu d'ello, y sigún los datos sociolóxicos yá referíos, lo meyor pa la satisfacción del drechu llingüísticu na estaya de la enseñanza seríen los programes flexibles d'inmersión parcial (asina, por exemplu, dixebrrar l'horariu escolar ente les dos llingües, nel mayor númberu posible de centros y escolinos).

Nesti sen, el citáu informe del M.E.C. señala que:

«El númberu d'hores destinaes a deprender los dos idiomes, asina comu'l dedicáu al emplegu d'ún o otrus aules, ha establecese con criterios variables, en función de la conocencia que los escolinos tengan d'ellos, de los propios intereses de los ciudadanos, de la esperiencia, de los enfotos de los pas y de tolos factores que se consideren atendibles pedagógicamente, pero ensin perder de vista enxamás l'oxetivu caberu: algamar un bilingüismu real al finar los estudios d'E.X.B.»⁴².

Dende llueu, la custión de la enseñanza ye d'una importancia cimera y, nidiamente, la incorporación con caúter obligatoriu de les demás llingües oficiales nos planes d'estudiu sería consecuencia xurídica de dicha oficialidá.

Magar tolo dicho:

«En tou casu, el llexislador, a la hora facer usu de la so potestá, nun ha escaecer que'l drechu nun ye'l mediu meyor pa resolver conflictos llingüísticos. Delles vegaes tiense'l sentimientu, cuando ún cinco estes custiones dende'l puntu vista xurídicu, d'alcon-

---

⁴² M.E.C.: *Informe...*, op. cit., páx. 12.

trase na llende de lo que ye lícito (...) Dende'l momentu que la custión llingüística ha ser resuelta d'un mou xurídicu, ye qu'entró nun estáu percriticu»⁴³.

Y afondando no anterior:

«Ye un fechu d'esperiencia, y d'equí una de les poques lleis bramente científiques de la educación, que les escueles primaries y secundaries nun empobinen a la sociedad. Son elles les empobinaes por ésta. El destín de les llingües fíxase fuera de la escuela y lo más que podemos aguardar ye qu' ésta sofite a la sociedad nos sos enfotos, establecíos o tapecíos, o ayude, en dalguna media, a facer noble ún ente ellos»⁴⁴.

Nun podemos compartir, de xuru, les esmoliciones científiques —políticu-llexislatives y pedagóxicu-sociales— anteriores. Respeutu del primer aspeutu, entá naide nun demostró que'l Drechu sirva pa resolver los conflictos sociales, esceutuándose los llingüísticos. Una llexislación llingüística de la qu'hai poca bayura nuna sociedad democrática, prueba namás, l'ausencia de conflictos llingüísticos enguedeyaos. Y en cuantes al segundu, los esfuerzos de la política educativa española más clásica, coles sos práutiques represives so les llingües distintes del castellán, paecen damos la razón y asina coincidimos, por una vegada, na importancia del binomiu escuela-llingua.

En resume, na relación espuesta caltiénense les realidaes de la política llingüística n'Asturies y pruébese que los deberes de los poderes autonómicos nesta materia tán dafechu ensin cumplir, vulnerando lo que se dispón nel art. 32. y 3 de la CE que, efeutivamente remite a los Estatutos, ente otres, les medies de fomentu que se recueyen nel art. 4 y lo del EAA. Ye decir, dexando a un llau'l tema de la cooficialidá —adaptada convenientemente a la realidá sociollingüística, pasu ente pasu...—, los artículos del EAA citaos caltinen una riestra de mandaos imperativos qu'esixen de los poderes públicos autonómicos l'esposi-

gue y la execución d'un conxuntu aiciones con un oxetivu final: llograr la normalización llingüística; ye decir, desaniciar la situación diglósica y posibilitar l'emplegu indistintu de les dos llingües nel Principáu d'Asturies.

Comu indica'l M.E.C.:

«Asina, pues, ente les empreses nacionales más inaplazables, ta la d'algamar cuanto enantes una distensión nos problemes llingüísticos, y fixar un oxetivu que ta llegalmente aceptáu: afitar nes fasteres de llingua non castellana un bilingüismu real, esto ye, unes posibilidaes d'emplegu y una estima social neta pa les dos llingües. Y, xuntu con él, otu más; afalar a los castellanofalantes a l'acceptación normal del fechu de qu'España ye una nación prurilingüe, col respetu qu'ello lleva darréu pa los drechos que se deriven...»⁴⁵.

V

IGUALDÁ Y DISCRIMINACIÓN LINGÜÍSTICA

L'art. 14 CE diz que los españoles son iguales ente la llei, ensin que pueda haber discriminación pola mor de nacencia, raza, sexu, relixón, opinión o cualisquier otra condición presonal o social.

Y l'art. 1 reconoz a la igualdá comu valor cimero del ordenamientu xurídicu.

Pel so llau, l'art. 14 fai, tamién, una dixebrá ente'l principiu d'igualdá y el principiu de non discriminación:

«...L'art. 14 caltién una dualidá de preceutos xurídicos: ún relativu al primer incisu y, otu, que cinca a la prohibición específica de discriminación y a la tutela antidiscriminatoria caltenida nel segundu incisu (...) Ye decir, nesti segundu incisu améstase una prohibición de discriminaciones que'l costituyente

⁴³ MILIAN I MASSANA: *La regulación...*, op. cit., páx. 127.

⁴⁴ M. GONZÁLEZ LORENZO: *Bilingüismo...*, op. cit., páx. 157.

⁴⁵ M.E.C.: *Informe...*, op. cit., páx. 11.

considera especialmente dañibles o rechazables y, darréu d'ello, son torgaes espresamente.

L'art. 14 CE afita, pues, una prohibición más rigurosa y que trespasa la esixencia de la razonabilidad neta o non de les lleis...»⁴⁶.

Asina, el principiu d'igualdá nun resultaría vulneráu ente esixencies derivaes de la razonabilidad, oxetividá o non arbitrariedá, anque les situaciones reales seyan equiparables. Dende llueu, esti principiu considérase comu una llen- de al llabor llexislativu y, siempres, suxetu al control de constitucionalidá.

La STC de 2 de xunu de 1984 diz que *«la igualdá xurídica afitada nel art. 14 de la Constitución ye vinculante y tien comu destinatariu non sólo a l'Alministración y al Poder Xudicial, sinón tamién al llexislador, comu se deduz de los artículos 9 y 53 de la mesma»* y la STC de 14 de xunu de 1982 torga al llexislador pa *«facer una dixebrá artificiosa o arbitraria ente situaciones de fechu nes que les diferencies, si les hai, nun tiene la importancia dende'l puntu vista de la razón de ser discernible na norma».*

Afitao pol art. 10.1 CE que la dignidá de la presona y los drechos inviolables que lleva darréu son el sofitu del orden políticu y de la paz social, ye nidio que la prohibición de discriminación, al torgar la diferencia de tratu'n razón a determinaes circunstancies, forma parte de la tutela de los drechos humanos, por dir tales práutiques a la escontra de la dignidá humana de la que fala l'art. 10.1. Comu diz Arnaud:

«Ye'l ñiciu mesmu de los drechos del home l'afectáu pola discriminación, que ye condenable pol mesmu fechu de que ruempe la equivalencia lóxica al facer del individu otu ser, apaeciendu equí la proteición de la igualdá comu un problema d'imposición de la normalidá»⁴⁷.

⁴⁶ M. RODRÍGUEZ PIÑERO y M.ª FERNÁNDEZ LÓPEZ: *Igualdad y discriminación*. Tecnos, 1986, páx. 81.

⁴⁷ Cítao por RODRÍGUEZ PIÑERO. *Igualdad y...*, op. cit., páx. 82.

Na discriminación afitense comu odiosos determinaes actuaciones a la escontra de la dignidá humana que violen los drechos del home y de los pueblos. Poro, l'art. 14 CE fala de la tutela de les fasteres sociales discriminaes ya que *«la prohibición de discriminación (...) trespasa'l xuegu de la prohibición de desigualdaes razonables de tratu y empobínase a torgar diferencies escontra l'individu poles sos carauterístiques innates o pola so pertenencia a categorías o grupos sociales específicos»⁴⁸*, por exemplu, los llingüísticos. La negación de los individuos nes sos condiciones de presona y de los drechos de los pueblos lleva a la ordenación de les sociedaes sobre bases inxustes. Nesti puntu'l Preámbulu de la DUDH diz:

«Considerando que la llibertá, la xusticia y la paz nel mundu afitense na reconocencia de la dignidá intrínseca y de los drechos netos ya inalienables de tolos miembros de la familia humana...» (primer Cdo.).
«Considerando esencial que los drechos del home tean protexíos por un réxime de drechu pa que l'home nun seya obligáu al recursu cimeru de la rebelión escontra la tiranía y la opresión...» (tercer Cdo.).

Dempués d'esti curtiu entamu sol art. 14 CE y del analís fechu dende distintos oxetos so la situación llingüística n'Asturies, podemos facer yá dalguna afirmación. Asina, la que cinca a la *esistencia d'una discriminación por razón de llingua y la marxinación de los falantes d'un pueblu al negáse-yos la reconocencia de los sos drechos llingüísticos*, cola privación d'ún de los elementos más importante d'identificación cultural y social.

Dexamos fuera'l tratamientu discriminatoriu que la mesma CE fai de les llingües distintes del castellán; ye decir, ésta asítase porriba les llingües de los demás pueblos. Asina, la STC de 26-6-86 afita'l drechu y el deber de conocer el castellán, mientras que fala, namás, del drechu a conocer les otres llingües.

Si l'art. 14 CE dispón que los españoles son iguales ente

⁴⁸ RODRÍGUEZ PIÑERO. *Igualdad y...*, op. cit., páx. 95.

la llei y nel conteníu de la llei, ello nun paez predicable no tocante a los drechos llingüísticos del País Astur, a la escontra de lo que pasa con otre nacionalidaes onde, a traviés del mandáu imperativu, del art. 3.2 y 3 CE, aquellos drechos son reconocíos y el so algame apaez articuláu nos sos estatutos d'autonomía.

Almitió que'l principiu d'igualdá caltién un finxu pal propiu llexislador y, na llinia de la nueva tesis d'incostitucionalidá del art. 4 EAA por vulnerar lo dispuesto nel art. 3.2. y 3 CE, los llexisladores autonómicos y estatales, conxuntamente, incurren nun nueu motivu d'incostitucionalidá al nun respetar lo afitao nos arts. 14, 9.1 y 2, amás del art. 53 CE.

Anque'l principiu d'igualdá arreyare ente diferencies de tratu oxetives y razonables que se deriven de les situaciones contemplaes y comparaes respetu d'otres comunidaes en «plenitud diversa» de los drechos llingüísticos y, aunque s'almitan situaciones sociolóxicu-lingüístiques distintes ente'l fechu equiparable de la llingua, estes diferencies nun tienen la relevancia que'l llexislador-yos da. Poro, nun pue almitise pacíficamente la ordenación que se fai a traviés del peculiar algame que se concede a los drechos llingüísticos de los falantes n'asturianu, faciendo diferencies de tratu que nun son razonables, nin oxetives, nin proporcionaes al finxu qu'establez l'art. 3.2 y 3 CE.

D'esti mou la violación del principiu de que falamos ye nidia; pero, más entá, amestando lo anterior cola segunda parte del art. 14 CE, resulta ampliamente agraviáu al dir escontra de lo que'l costituyente torga espresamente: asina la espresión «*cualquiera otra condición o circunstancia personal o social*» ye comprensiva de la circunstancia llingüística. Ye decir, la segunda parte del art. 14 quier torgar les diferencies por tar éstes prohibíes espresamente de mou que nun haiga distinciones en base a la oxetividá o racionalidá que, al incidir nestes circunstancies tipificaes, devienen por esencia irrazonables y ensin xustificacón posible.

El llexislador viola la dignidá humana y de los pueblos cuando nun tien en cuenta la igualdá comu valor cimero

del ordenamientu xurídicu, cuando dexa de curiar a los ciudadanos nel exerciciu de los drechos humanos, la so cultura y llingua. La desigualdá de tratu, en fin, enxamás garantiza una convivencia democrática.

Si la CE declara nel so art. 139.1 que tolos españoles tienen los mesmos drechos y obligaciones en cualquier parte del territoriu del Estáu, esta disposición ya escaecida polos llexisladores que ficieron l'EAA no que cinca a los drechos llingüísticos. Hai, equí, una clara discriminación que nun permite un tratu igual (art. 14) cuando se fai una comparacón con otre comunidaes que tienen una llingua distinta del castellán.

Ye almisible según el TC que:

*«La igualdá de drechos y obligaciones de tolos españoles en cualquier parte del territoriu nacional nun pue ser pescanciada comu una rigurosa y monolítica uniformidá del ordenamientu del que resulte que, n'igualdá de circunstancies, en cualquier parte del territoriu nacional, se tienen los mesmos drechos y obligaciones»*⁴⁹.

Asina la custión, les posiciones del llexislador del EAA nieguen la realidá y darréu d'ello la oficialidá de la llingua asturiana —adaptada a les condiciones sociolingüístiques concretes— con lesión dafechu del exerciciu d'otros drechos fonderos.

Lo anterior no que cinca a la espresión del ámbitu del drechu internu respetu del bloque políticu-costitucional. Pero l'art. 14 CE, comu quier l'art. 10.2 CE, ha ser interpretáu según lo que dispón la DUDH y los trataos y acuerdos internacionales que sobre esti tema tien ratificaos l'Estáu español. Asina, l'art. 2 de la DUDH caltién una cláusula antidiscriminatoria qu'afita l'exerciciu d'otros drechos de la mesma declaracón: llibertá d'espresión (art. 19), drechu a la educacón (art. 26), drechos culturales (art. 27.1).

Pe'l so llau la Declaracón de los Drechos del Neñu

⁴⁹ A. E. PÉREZ LUÑO. *Los Derechos...*, op. cit., pág. 159.

(1959) establez una doble cláusula antidiscriminatoria: nel segundu Cdo. alcuérdase de la yá afitada na DUDH y el Principiu 1 dispón la so propia cláusula —que non prohibición xeneral de discriminación—, lo mesmo que la DUDH.

L'art. 26 del Pautu Internacional de Drechos Civiles y Políticos diz:

«Toles presones son iguales ente la llei y tienen drechu, ensin discriminación, a la mesma protección de la llei. Nesti sen, la llei torgará toa discriminación y sofitará'l que toles presones tengan protección igual y efeutiva escontra cualquier discriminación pola mor de raza, color, sexu, idioma, relixón, opiniones polítiques o de cualquier mena, orixen nacional o social, posición económica, nacencia y cualquier otra condición social...»

L'art. trescritu sí paez caltener una prohibición de discriminación autónoma; ye decir, nun cinco namás a los drechos proclamaos nel propiu Pautu, sinón que fai una dixebrá ente igualdá ente la llei ya igualdá de llei y nel paez que s'inspira'l nuestro art. 14 CE que, comu yá vie-mos, tien una fuerte tutela antidiscriminatoria.

La Convención relativa a la llucha escontra les discriminaciones na fastera de la enseñanza (1960) establez, a la escontra d'otros pautos y drechos internacionales, una propia definición de discriminación. N'efectu, l'art. 1 diz:

«A los efeutos de la presente Convención, pescánciase por Discriminación toa distinción, esclusión, limitación o preferencia sofitada na raza, el color, el sexu, l'idioma, la relixón, les opiniones polítiques o de cualquier otra mena, l'orixen nacional o social, la posición económica o la nacencia, que tenga por finalidá o por efeutu desaniciar o alteriar la igualdá de tratu nel tarrén de la enseñanza y, de mou especial:

a) *Escluir a una presona o grupu del algame a los diversos graos y tipos d'enseñanza.*

b) *Llendar a un altor más pequeñu la educación d'una presona o d'un grupu.*

(...)

2. *A los efeutos d'esta Convención, la pallabra enseñanza cinco al deprendimientu nos sos diversos tipos y graos y va dende l'acésu a la enseñanza, el nivel y la calidá d'ésta y les condiciones nes que se da».*

No tocante al apartáu a ye nidio que'n cuantes se dexen de llau l'adeprendimientu de la propia llingua ta escluyéndose del tipu d'enseñanza afayaiza a les necesidaes pedagóxicques, culturales y hestóricques de presones o grupos llingüísticos.

Si'l finxu de la educación ta nel llibre espoxigue de la presonalidá; esti enfotu devién imposible d'algamar yá dende l'aniciu, darréu que la unidá monolítica de los planes tipu «territoriu M.E.C.», al nun considerar los drechos llingüísticos de los estudiantes d'una comunidá cultural diferenciada, nun pue producir otru efeutu más que llendar la educación del grupu consideráu y, darréu d'ello, la violación del apartáu b conviértese nel más nidio exemplu académicu del colonialismu interior.

L'art. 3 de la citada convención afita:

«Con oxetu de torgar o prevenir cualquier discriminación nel sen que se-y da a esta pallabra na presente convención, los Estaos parte comprométense: a) desaniciar toles disposiciones llexislatives y alministratives y desdexar toles práutiques alministratives que produzcan discriminaciones nel tarrén de la enseñanza».

Ello llevaría, nel casu d'Asturies, a la derogación del art. 4 del EAA, en primer llugar por vulnerar lo que se dispón nel art. 3.2 y 3 CE ente otros motivos d'incostitucionalidá. Comu veremos, el recursu direutu d'incostitucionalidá yá nun ye posible y otros, comu'l d'amparu, nun paez que pudieren prosperar anguañu (nun escaecer, nesti

sen, que tolos TC caltienen un fuerte componente políticu). El camín, camentamos, ye da-y puxu a los efeutos derivaos de la propia redaición estatutaria de mou que se ponga'n práutica'l mandáu qu'incorpora y dir aína, nesta mesma llexislatura, a una reforma afayaíza del EAA pa facer efeutiva la voluntá constitucional.

Na fastera rexonal europea, l'art. 14 de la Convención Europea pa la Proteición de los Drechos Humanos y Llibertaes Fonderes establez la correspondiente cláusula antidiscriminatoria al disponer:

«L'esfrute de los drechos y llibertaes afitaos nesti Conveniu ha ser aseguráu ensin distinción dala, especialmente pola mor de sexu, raza, color, llingua, relixón, opiniones polítiques, orixen nacional o social, pertenencia a una minoría nacional, fortuna, nacencia o cualquier otra situación».

En páxines anteriores yá comentamos delles sentencies del TEDH no que cinca a la custión de la discriminación llingüística:

«...De la práutica xurisdiccional na aplicación del art. 14, queda claro qu'esti nun fai una prohibición dafechu de discriminación nin se considera que'l so oxetivu seya afitar una tutela antidiscriminatoria por delles razones específiques.

*(...) Lo que ye nidio ye'l contraste ente esti art. 14 CE qu'establez una prohibición dafechu y xeneral, con significáu autónomu, de discriminación por razones específiques. Ye perpositiva la receición nel nuesu orden constitucional de la interpretación de la igualdá de tratu na doctrina de la Comisión y del Tribunal Européu, pero tamién pernegativo'l querer arrexexar, namás a esto, el valir de tutela antidiscriminatoria por razones específiques, que ye la finalidá principal a la que s'empobina'l nuesu art. 14 CE*⁵⁰.

⁵⁰ RODRÍGUEZ PIÑERO y M.ª FERNÁNDEZ LÓPEZ: *Igualdad y...*, op. cit., páx. 133-134.

La práutica restrictiva na tutela antidiscriminatoria qu'establez el TEDH na so xurisprudencia ye superada pola operatividá antidiscriminatoria del art. 14 de la nuesa Constitución a travéis d'una prohibición xeneral. La tutela de los drechos y llibertaes fonderes na nuesa llei de lleis llógrase cuasi dafechu. Nel contestu cultural, el valir emancipatoriu y lliberador qu'afita la Constitución ye descritu asína por Pérez Luño:

*«La subalternidá, que nun ye namás que l'alienación dafechu respetu del espoxigue individual y comunitariu del home, torga que la presona seya l'ama de los aspectos cualitativos del mundu, reflexaos nes ventaxes de la educación, del arte y de la cultura. Poro, nel horizonte emancipatoriu de la nuesa Constitución nun se pue ser ayenu a la creación de les condiciones socioeconómiques y culturales que dexen que caun de los ciudadanos pueda facer de so l'ideal faústicu de que «tolo que se-y dea a la humanidá quiero esfrutalo dientru mí mesmu, coyendo col mio espíritu lo cimero y lo fondero»*⁵¹.

Pa finar, los constituyentes yeren sabedores de la necesidá hestórica y del pruyimientu de los pueblos marxinaos nel algame y esfrute dafechu de los drechos culturales, d'ehí la reconocencia espresa de los drechos llingüísticos:

*«...Dende'l so mesmu Preámbulu, la Constitución proclama la voluntá de la Nación de protexer a tolos españoles y pueblos d'España nes sos cultures y vezos, llingües ya instituciones, asina comu de promover el progresu de la cultura. Esti esfuerzu por masimizar l'algame de cultura ye ún de los valires-guía fonderos (Grundwerte), que'l nuesu testu Constitucional propón comu finxu a llograr pa un proyeutu ideal de convivencia»*⁵².

La igualdá d'oportunidaes ufiertada por una educación obligatoria y gratuita, dientru un sistema que da a los ciu-

⁵¹ A. PÉREZ LUÑO: *Los derechos...*, op. cit., páx. 198.

⁵² Op. cit., páx. 199.

dadanos la posibilidá d'una enseñanza acordies cola capacidá presonal, nun pue tar dexunida de lo llingüístico y, no que cinca a los drechos llingüísticos que se tán negando, ye imposible falar d'igualdá d'oportunidaes. Ye decir, nun hai igualdá de tratu porque los neños asturianu-falantes que nun puen pescanciar correutamente'l castellán alcontrarán les sos esperiencias nel aula dafechu incomprendibles y ensin valir y, per otru llau, paez nidio que les minories llingüístiques, en cuantes que nun se tienen en cuenta los sos drechos, reciben menos beneficios del sistema escolar si se-yos compara tanto con estudiantes a los que se-yos reconoz los sos drechos comu, de mou claru, a los de fala castellana. Ello choca violentamente escontra cualquier enfotu del llibre espoxigue de la presonalidá humana que, amás de la finalidá educativa (art. 27 CE), ye'l fundamentu del orden políticu y de la paz social (art. 10.1 CE).

Y, siguiendo nel tarrén de la enseñanza y discriminación, el segundu párrafu del art. 6 de los Estatutos de la Universidá d'Uviéu establez:

«La llingua asturiana tendrá'l tratamientu afayaízu d'acuerdu cola llexislación. Naide ha ser discrimináu por razón del so usu».

Dispónse, entós, na fastera universitaria, una prohibición de discriminación nel emplegu de la llingua asturiana —téngase'n cuenta'l cambiú que se fai ente'l términu 'bable' del Estatutu y l'actual, 'llingua asturiana'— de mou que paez que nel marcu de la enseñanza cimera'l mandáu constitucional llingüísticu tien un tratamientu que, anque non dafechu, pue calificase de digneu⁵³.

L'artículu qu'estudiamos pudiera paecer innecesariu darréu que la propia CE nel so art. 14 establez una rigurosa prohibición discriminatoria que, nididamente, ha esparde a la fastera de la enseñanza universitaria, pero ye que

⁵³ De toes formes y magar el conteníu estatutariu, los drechos llingüísticos de los universitarios asturianos nun tienen, a lo que paez, una validez práutica y efeutiva. Alcuérdese'l lletor, por exemplu, de la posición fundamente negativa del profesor Alarcos cuando se niega a dirixir una tesis doctoral pol fechu de tar escrita n'asturianu...

la duldosa constitucionalidá del art. 4 del EAA y les práutiques xurisdiccionales restrictives respetu de la tutela antidiscriminatoria en receición xurisprudencial del TEDH fai necesario que, nesti contestu, l'autonomía universitaria (art. 27.10 CE) escueya pola vinculación al art. 14 CE, salvando asina parte del criteriu teleolóxicu impuestu nel Preámbulu y nel art. 3.2 y 3 CE.

VI

ISTRUMENTOS DE PROTEICIÓN DE LOS DRECHOS HUMANOS

Inxeríos los drechos llingüísticos de los pueblos nel tarrén de los drechos humanos y afitao pola nuesa Constitución comu drechos fonderos, diséñase un réxime xurídicu de proteición que los curie a traviés de los drechos y llibertaes posibilitaes nel so testu. Asina, la CE ufierta un papel perimportante a los tribunales pa que, cuntando con tou un sistema de garantías xurisdiccionales, se llogre la efeutividá d'esos drechos.

Nidamente, un sistema políticu democráticu non sólo ha reconocer drechos y llibertaes, sinón qu'ha sofitar l'algame de los mesmos d'un mou controlable, cuntando pa ello con una tutela xurisdiccional en tolo que cinque a la constitucionalidá de les normes relacionaes colos drechos fonderos.

Comu exemplu ilustrativu d'istrumentalización d'una tutela de los drechos humanos, podemos falar del casu d'EEUU nel que, atraviés d'un control difusu (dende llueu dixebrau del qu'establez el nuesu constituyente), los mesmos xueces asoleyen la importancia de los tribunales nel campu de que falamos:

«El drechu de los grupos a llograr una finalidá por mediu de los Tribunales foi sofitaú pol Tribunal Cimeru de los EEUU nel casu de Nnacc v. Button. El xuez Brennan, faciendo casu al Tribunal Cimeru, fa-

ló de la importancia y función de los Tribunales pa los grupos minoritarios, d'esti mou:

... El litixu ye, darréu, una forma d'espresión. Los grupos que nun puen llograr los sos oxetivos por mediu'l votu, recurren davezu a los tribunales nes condiciones de gobiernu modernu; les quimeres o recursos algamen a ser l'únicu camín que-yos queda a esos grupos pa respir y remediar los sos agravios...⁵⁴.

Otra vegada dientru'l nuesu sistema tutela, entamamos el tema col *recurso d'incostitucionalidá* que controla la constitucionalidá de les lleis que puen violar el conteníu y efeutividá de determinaos drechos. Asina, l'art. 53.1 CE dispón que l'exerciciu de tales drechos y llibertaes tutelárase d'acuerdu colu qu'afita l'art. 161.1 a que fala so la competencia del TC pa conocer el citáu recursu.

Per otru llau, nel Capítulu II del Títulu 1 CE figuren los drechos que cinquen la custión llingüística: art. 14 (igualdá ente la llei), art. 27 (drechu a la educación), art. 20 (llibertá d'espresión).

Anque pa nós la tesis de la incostitucionalidá del art. 4 EAA ye clara, la tutela del recursu d'incostitucionalidá devién güeci ensin aplicación, darréu que l'art. 30 LOTC dispón un plazu d'interposición del recursu que nun se pue allargar más de 3 meses de magar la llei s'esplubiza. Con too, dau'l caráuter políticu de los muérganos llexitimaos pa la so formulación, la inxusticia de la norma caltiénse nel tiempu y, de fechu, nun ye pacíficamente aceptada por amplios sectores sociales.

Pa torgar la permanencia na violación d'un drechu fonderu, la nueva Constitución, nel art. 163 y 35 y ss LOTC, contempla la interposición de la nomada *custión d'incostitucionalidá*, entendía comu facultá-deber de los muérganos xudiciales pa plantegar ente'l TC la posibilidá de qu'una norma vaiga a la escontra de la CE. Nel nuesu casu, por exemplu, podría facese una reclamación (frente a la Almi-

nistración Pública) no tocante a unos determinaos conteníos de llingua asturiana na enseñanza, que dieran comu resultáu que l'art. 4 EAA va a la escontra de la CE nos sos artículos 3.2 y 3.

Casu d'empobinamos per esti camín taríamos, de xuru, nun tarrén d'esceición y, en base a los criterios de xusticia que remanamos, el TC habría declarar la incostitucionalidá del art. 4 EAA.

Otru instrumentu de tutela pa garantizar el respetu y efeutividá de determinaos drechos fonderos ye'l previstu nel art. 53.2: tou ciudadanu podrá pedir la tutela de les llibertaes y drechos afitaos nel art. 14 y la seición 1.ª del Capítulu II (Títulu 1) ente los tribunales ordinarios por un procedimientu sofitaú nos principios de preferencia y sumariadá: *amparu xudicial ordinariu*. Los drechos y llibertaes que curia'l citáu recursu son los que van dende l'art. 14 al art. 30 CE (ente los que tán, comu yá se dixo, los drechos d'igualdá, educación y espresión).

Pues bien, aunque sol art. 14 —igualdá ente la llei y prohibición de discriminación— yá falamos anteriormente, entá podemos indicar:

«Hai qu'añadir, ensin embargu, que será difícil que pase a los xueces españoles, comu pasa n'otros países, que declaren incostitucional una disposición ilegal por dir escontra la llei: la falta criterios rigurosos, el peligrosu de nun poder fixar llendes xustes y los conflictos constitucionales que podríen venir darréu, aconseya a los xueces muncha cautela nesti tema»⁵⁵.

Y respetu del drechu a la educación, ye nidio que, comu esclariá'l TEDH, una enseñanza que nun contemple la llingua propia quedaría escosa dafechu.

L'art. 53.2 CE prevé, entá, una segunda instancia xurisdiccional na proteición de los drechos fonderos que se refier al TC y que vien instrumentalizáu pol *recurso d'amparu constitucional*.

⁵⁴ ISAURA SANTIAGO SANTIAGO na obra coleutiva *Enseñanza en dos llinguas y resultaos escolares*, ICE, Barcelona, 1985, páx. 200.

⁵⁵ ALBERTO PREDIERI y E. GARCÍA DE ENTERRÍA: *La Constitución Española de 1978*, Civitas, Madrid, 1984, páx. 284.

Los derechos que curia'l recursu d'amparu son los mesmos que se señalen pal procedimientu preferente y sumariu ente los tribunales ordinarios, amestándose'l drechu d'execución de concencia. L'emplegu del procedimientu preferente y sumariu ha ser requisitu procesal previu pa interponer al recursu d'amparu.

Dende'l supuestu concretu qu'estudiamos —efeutividá de los derechos llingüísticos— ye clara la eficacia tutelar del procedimientu preferente y sumariu, del recursu d'amparu y de la custión d'incostitucionalidá; too ello nel tarrén del drechu internu que'n principiu ha ser autosuficiente pa reparar les lesiones de que falamos. Otra custión yá sería la oportunidá actual de la interposición d'estos mecanismos tutelares, darréu que la desestimación por razones polítiques diría iguando una xurisdicción a la escontra d'unos derechos qu'esiximos dafechu.

Afondando nesti discutiniu, podemos falar de que la nuesa cimera instancia xurisdiccional na setencia de 26 de xunu de 1986 (sol recursu d'incostitucionalidá escontra determinaos preceutos de la Llei Básica de Normalización del Euskera) declara incidentalmente:

«... que ye oficial una llingua, independientemente de la so realidá y pesu comu fenómenu social, cuando ye reconocida polos poderes públicos comu mediu normal de comunicación».

Anque paez que con ello la nuesa tesis principal nun ye acoyida favoratiblemente, ensin embargu fárase de:

«... La proteición efeutiva de toes elles y a la configuración de derechos y deberes individuales en materia llingüística...».

La nuesa posición xurídicu-positiva nun ta d'acuerdu cola posición mantenida na sentencia y, más entá, cuando'l TC afita la primera declaración trescrita:

«... Too ello ensin escaecer les referencies a la proteición d'otres llingües o modalidaes llingüístiques non oficiales conteníes en dellos estatutos...».

Alcuérdese'l lletor que, dende un puntu vista llingüísticu, nun hai dixebrá ente llingua y dialeutu y que les práutiques polítiques, en cuantes que negadores d'un drechu humanu son inalmissibles y que, en sofitu de la nuesa tesis ta'l mandáu imperativu constitucional: *oficialidá de toles llingües*.

Pero la proteición de los derechos fonderos nun fina nel ámbitu internu. Anque, nidiamente, la proteición de los derechos humanos na estaya internacional nun trespasa, na mayoría los casos, unos supuestos teóricos y cuasi ficticios, hai un muérganu parcialmente eficaz: el *Conveniu Européu pa la Proteición de los Derechos Humanos y Llibertades Fonderes*, y d'acuerdu col art. 26 de la Convención (ratificada por España, 4-10-1979) la proteición europea, TEDH, pue ser solicitada cuando queden desaniciaos tolos caminos xurisdiccionales internos siempre que, según l'art. 53.2 CE, se faiga una interposición previa del recursu preferente y sumariu ente los tribunales ordinarios y el recursu d'amparu ente'l TC.

El TEDH na sentencia de la que falamos enantes afita que l'art. 2 del Protocolu Adicional nù 1 nun caltién en sí mesmu nenguna esixencia nel orden llingüísticu, pero diz nidiamente que'l drechu a la educación quedaría vacíu si tal instrucción nun s'impartiere na llingua llariega. Darréu d'ello, el TEDH incurre'n manifesta contradicción, a nun ser que la garantía educativa de la CDH tenga la llen-de nuna educación vacía.

Cuandu falamos de la «nuesa idea de la xusticia» que-remos sofitar, simplemente, la preeminencia de valores cimeros reconocíos pola nuesa Constitución y les Declaraciones y Pautos Internacionales qu'han informar la función xurisdiccional. Asina, la DUDH al falar de la «dignidá intrínseca» y de la «dignidá y valir de la presona humana» y afitar que «toles presones nacen llibres ya iguales en dignidá y derechos» ta dexando claro qu'esos derechos han reflexase nel drechu positivu: «... ye esencial qu'esos derechos humanos seyan curiaos por un réxime de drechu». Cuandu la nuesa CE diz nel so entamu: «A la nación es-

pañola prúye-y afitar la xusticia, la llibertá... proclama la so voluntá de protexer a los pueblos d'España nel exerciciu de los drechos humanos, les sos cultures, vezos, llingües ya isticuciones» ta faciendo, ensin dubia, un llamáu a la dignidá humana, la xusticia, la llibertá, la voluntá de satisfacer les necesidaes culturales de los pueblos...

Pues bien, en tanto qu'estos mandaos y enfotos nun son sofitaos xurisdicionalmente'n so efeutividá, pescancia-mos qu'hai violación y lesión nel exerciciu de los drechos humanos y una idea de la xusticia burllada polos que tienen nes sos decisiones la ferramienta más afayaíza pa la tutela de dichos drechos. Da fechu yá se dixo que ⁵⁶:

«... El poder políticu reflexa munches vegaes esta doble cara de garante y tresgresor de los drechos humanos fonderos».

Y pa final ⁵⁷:

«...La defensa de los drechos humanos fonderos preséntase anguañu comu un auténticu retu moral y una prueba de la xusticia del Drechu y de la llexitimidá del poder (a munchos Estaos, la mesma mención de los drechos humanos, resúlta-yos, felizmente, un molestu collaciú de viax) y el procedimientu qu'afita la dignidá de los seres humanos escontra toa triba d'alienación y manipulación (política, cultural, económica...). Darréu d'estes razones nun ye raro que, pa munchos estudiosos d'esti importante y enguedeyáu tema, la teoría de los drechos humanos preséntase comu la plasmación hestórica de les esixencies contemporánees de xusticia».

⁵⁶ NICOLÁS LÓPEZ CALERA, citáu por EUSEBIO FERNÁNDEZ: *Teoría de la Justicia y Derechos Humanos*, Debate, Madrid, 1984, páx. 81.

⁵⁷ EUSEBIO FERNÁNDEZ: *Teoría de...*, op. cit., páx. 81-82.

VII

DRECHOS LINGÜÍSTICOS Y ALTERNATIVES SOCIALES: DESOBEDIENCIA CIVIL Y/O AICIÓN MILITANTE

Darréu de lo que diximos enantes, hai que dexar perafitao qu'una vegada que queden agotaes les más altes instancies xudiciales (TC), y ente la consideración de qu'una determinada norma seya declarada válida, magar seya inconstitucional, ello lleva a una resquiebra de les riegles de xuegu reguladores del consensu políticu costitucional en perxuiciu del pueblu. La consecuencia ye nidia nel casu qu'estudiamos: si un sistema políticu, llexitimáu democráticamente, fai lleis inxustes que sofiten polítiques llingüístiques discriminatories o bien dexa ensin reconocencia los drechos llingüísticos (lo que lleva, comu yá se dixo, a una resquiebra del consensu costitucional) los pueblos puen recuperar dafechu la so llibertá d'aniciu y anterior al consensu establecíu.

Dientru d'un postuláu neocontrautualista impónse'l deber d'obedecer un sistema xurídicu y políticu costitucional, frutu d'un contratu-consensu, pero, tamién, la obligación política de desobedecer cuando les cláusules contrautual-costitucionales nun afiten la efeutividá de determinaos conteníos, asina los drechos humanos llingüísticos.

Magar les garantías establecíes nel pautu costitucional que finen nel TC, en casu desestimase les presunciones d'inconstitucionalidá que vienen d'una violación de conteníos contrautuales paez nidio que la parte perxudicada ye empuxada fuera de cualaquier obligación recíproca, comu ye la obligación de fidelidá y obediencia.

«Nun hai —escribe John Rawls—, una interpretación llegal o socialmente afitada d'estos principios (de la xusticia) que mos obligue moralmente, nin nel casu de que vengán d'un tribunal cimero o de l'asamblea llexislativa. De xuru que cada axencia costitucional, l'asamblea llexislativa, l'executivu y los tribu-

nales faen la so propia interpretación de la constitución y de los ideales políticos que la encadarmen. Anque un tribunal tenga la cabera pallabra na solución d'un casu concretu, nun ye inmune a les influencies polítiques que vengan d'una revisión de la so interpretación de la Constitución»⁵⁸.

Poru, si s'algama una interpretación revisionista de la norma constitucional pola mayoría, surde l'entregue que vien darréu: ¿cuándu dexa de ser obligatoriu'l deber d'obedecer les lleis que vienen d'una mayoría llexislativa (o d'actos executivos que sofita esa mayoría) teniendo'n cuenta'l drechu a defender les llibertades de nueso y el deber d'oponese a la inxusticia?⁵⁹.

Nesti puntu ye necesario acordase del tercer Cdo. de la DUDH:

«Considerando esencial que los derechos del home seyan protexíos por un réxime de Drechu, con oxetu de que l'home nun seya obligáu al recursu cimeru de la rebeldía escontra la tiranía y la opresión...».

Alviértese, ensin dulda, que nuna determinada situación ye políticamente llexítima la desobediencia civil. John Rawls definela como *«un actu públicu, non violentu, consciente y políticu, que va a la escontra de la llei y cometíu col enfotu d'ocasionar un cambiu na llei o nos programes de gobiernu»*⁶⁰.

Camienta Rawls que, cola desobediencia civil, una minoría fuerza a la mayoría a considerar si-y pruye esti mou d'actuación, o si, darréu del sentíu común de la xusticia, quier facer reconocencia de les pretensiones llexítimes de la minoría.

Hai, dende llueu, otres posibles definiciones del conceutu de desobediencia civil que se dixebren de l'anterior nel sentíu d'enanchar el so conteníu, hasta negar (por exem-

⁵⁸ JOHN RAWLS: *Teoría de la Justicia*. Fondo de Cultura Económica, Méxicu, 1985, páx. 432.

⁵⁹ Op. cit., páx. 204.

⁶⁰ Op. cit., páx. 405.

plu) que tal desobediencia tenga que ser, necesariamente, non violenta (Zinn)⁶¹.

Una carauterística a destacar so la desobediencia civil ye la que cinca a la voluntá d'asumir les consecuencies d'unos actos que, por definición, van a la escontra de la llei. Rawls diz que:

*«Los tribunales han tener en cuenta la naturaleza civilmente desobediente del actu escontra'l que se protesta, y el fechu de que ye xustificable (paezlo, polo menos) a través de los principios políticos soyacentes na Constitución y, sobre estes bases, encurtien o, en dellos casos, dexen ensin efeutu la sanción xurídica»*⁶².

Definies les notes d'una posible conducta política, efeutu d'una violación arremetente repetida de determinaos derechos humanos, nel nuesu casu los llingüísticos, la desobediencia civil dixébrase d'otru tipu actuación como sería la resistencia a la opresión, rebelión, aición militante, etc. qu'ataquen ya nagüen por baltar una conceición determinada de la xusticia sofitada pola mayoría.

No tocante a estes caberes conductes, Rawls diz:

«Anque'n determinaes circunstancies l'aición militante y otres clases de resistencia tean xustificaes...»

Pa nós, esti tipu conductes puen tener dalguna xustificación nun planu, tamién, políticu.

La situación llingüística n'Asturies caltién les condiciones afayaíces pa facer de la desobediencia civil una alternativa política: urxencia d'actualizar los distintos mandaos constitucionales de conteníu ya incidencia llingüística a favor de la normalización; la violación de la normativa qu'arrecueye'l modelu llingüísticu nuna versión inferior, y que la fai entá más curtia dende'l momentu'n que los mandaos del mesmu EAA queden cuasimente escosos de conteníu, etc.

⁶¹ Op. cit., páx. 408.

⁶² Op. cit., páx. 429.

Comu consecuencia, l'alternativa social a esta resquebra constitucional de que falamos, pue concretase nuna riestra d'aiciones políticamente llexítimes, faciéndose davezu perdifficil el dixebrar el tipu de desobediencia o retruque social a prauticar. Nel tarrén xenéricu de la desobediencia civil y/o militante pue dise dende la protesta llegal, producción de casos de prueba, formes dixebraes de resistencia a la inxusticia, etc.

Podíamos falar de delles yá espoxigaes: impartir clases d'asturianu nes cais pa concenciar a la nuesa sociedad so la trascendencia de la enseñanza de la llingua llariega; escritos en llingua asturiana a muérganos oficiales falando so la necesidá de la so oficialidá; alteraciones nos indicadores topónimicos en castellán pa correxir aberraciones llingüístiques; cortes de tráficu'n vías públiques comu mediu propagandísticu y llamada d'atención ente los peligros que se deriven de l'ausencia d'istrumentos de proteición; apaición de papeletes redataes n'asturianu'n cabines elleutorales pa promover irregularidaes y votos nulos qu'afiten la discriminación con respetu a otres comunidaes onde son almities les versiones nes dos llingües... Dexamos a un llau, nesta relación, les conductes averaes a la llucha revolucionaria.

Les téuniques polítiques de desobediencia civil y/o aición militante tienen una carauterística común: la eficacia ente otres tamién desendolcaes, comu por exemplu: escritos de protesta a autoridaes, periódicos, trabayos de campañes elleutorales, entamos de distintos grupos ciudadanos, etc., con unos resultaos granibles, pero muncho más probes. En resultancia, la práutica de desobediencia civil ye una ferramienta válida a traviés de la que tou ciudadanu políticamente responsable tien el deber d'oponese a la inxusticia y, más entá, si tenemos en cuenta que delles minoríes llingüístiques nun algamen la llibertá d'espresión na prensa, na participación elleitoral, etc., colo que son, bramente, empuxaes lloñe de los calces normales de protesta política y social. La custión de fondu ye, siempre, facer un llamáu a les mayoríes estatales pa llograr la igua del so sentíu de la xusticia de mou que'l pautu constitucional se recupere. Comu diz John Rawls:

«Anque paeza que la desobediencia civil xustificada pue amenazar la concordia ciudadana, la responsabilidadá nun ye de los que protesten, sinón de los que pol so abusu de poder y autoridá, xustifiquen tal oposición porque emplegar l'apartu coercitivu del Estáu pa caltener situaciones inxustes dafechu ye una forma de fuerza illexítima escontra la que los homes tienen drechu a resistise...»⁶³.

⁶³ JOHN RAWLS: *Teoría de...*, op. cit., pág. 433.

BIBLIOGRAFÍA QUE SE CITA

- ELÍAS DÍAZ: *Sociología y Filosofía del Derecho*. Taurus, Madrid, 1974.
- J. DE ESTEBAN Y LÓPEZ GUERRA: *El Régimen Constitucional Español I*. Labor Universitaria, Barcelona, 1980.
- EUSEBIO FERNÁNDEZ: *Teoría de la Justicia y Derechos Humanos*. Debate, Madrid, 1984.
- XOSÉ LLUIS GARCÍA ARIAS: *Antoloxía de prosa bable*. Caxa d'Aforros de Asturias, Uviéu, 1981.
- XOSÉ LLUIS GARCÍA ARIAS: *Llingua y Sociedá Asturiana*. Comuña Llitteraria, 2.ª ed., Xixón, 1984.
- E. GARCÍA DE ENTERRÍA, E. LINDE, ORTEGA, SÁNCHEZ MORÓN: *El Sistema Europeo de Protección de los Derechos Humanos*. Civitas, Madrid, 1983.
- MANUEL GONZÁLEZ LORENZO: *Bilingüismo en Galicia*. Universidad de Santiago de Compostela, 1985.
- M. E. C.: *Informe sobre la enseñanza de las lenguas españolas y bilingüismo*, Madrid, 1982.
- ANTONI MILIÁN I MASSANA: «La Regulación Constitucional del Multilingüismo», en *Revista Española de Derecho Constitucional*, n. 10, 1984.
- JESÚS NEIRA: *El bable: estructura e historia*. Ayalga, Salines, 1982.
- JOSÉ A. OBIETA CHALBAUD: *El derecho de Autodeterminación de los Pueblos*. Universidad de Deusto, Bilbao, 1980.
- ANTONIO E. PÉREZ LUÑO: *Derechos Humanos. Estado de Derecho y Constitución*. Tecnos, Madrid, 1984.
- F. PI I MARGALL: *Las Nacionalidades*. Librería Bergua, Madrid, 1984?
- ALBERTO PREDIERI y GARCÍA DE ENTERRÍA: *La Constitución Española de 1978*. Civitas, Madrid, 1984.
- JOHN RAWLS: *Teoría de la Justicia*. F. C. E., México, 1985.
- MIGUEL RODRÍGUEZ-PIÑERO y M.ª F. FERNÁNDEZ LÓPEZ: *Igualdad y Discriminación*. Tecnos, Madrid, 1986.

- M. SIGUÁN y W. F. MACKEY: *Educación y Bilingüismo*. Unesco-Santillana, Madrid, 1986.
- M. SIGUÁN (Coordinador): *Enseñanza en dos lenguas y resultados escolares*. I. C. E., Barcelona, 1985.
- VARIOS AUTORES: *Comentarios al Estatuto de Autonomía del Principado de Asturias*. Ministerio para las Administraciones Públicas, Madrid, 1987.

LLEXISLACIÓN, DECLARACIONES Y PAUTOS INTERNACIONALES

- *Constitución Española* (1978).
- *Estatutu d'Autonomía d'Asturies* (1981).
- *Estatutos de la Universidad d'Uviéu* (1985).
- *Declaración Universal de Drechos Humanos* (1948).
- *Convención Europea pa la Proteición de los Drechos del Home y de les Llibertaes Fonderes* (1950).
- *Declaración de Drechos del Neñu* (1959).
- *Convención relativa a la llucha escontra la discriminación nel tarren de la enseñanza* (1960).
- *Proclamación de los Principios de la Cooperación Cultural Internacional* —UNESCO— (1966).

- *Pautu Internacional de Drechos Económicos, Sociales y Culturales* (1966).
- *Pautu Internacional de Drechos Cíviles y Políticos* (1966).
- *Proclamación de Teherán* (1968).
- *Recomendación so la Educación pa la Comprensión, la Cooperación y la Paz Internacionales y la Educación Relativa a los Drechos Humanos y les Llibertaes Fonderes* —UNESCO— (1974).

SENTENCIAS XUDICIALES

- STC de 2.VII.81: «igualdá (principiu de) vinculación al llexislador».
- STC de 14.VII.82: «igualdá (principiu de) vinculación al llexislador».
- STC de 26.VI.86: «recurso d'incostitucionalidá escontra determinados preceutos de lleis de Normalización Llingüística».
- STEDH de 23.VI.68: «casu relativu a dellos aspectos del réxime llingüísticu de la enseñanza'n Bélxica».
- NAACP v. Alabama (EEUU) ex rel. Flowers, 12 LED. 2d 325 (1963): «forma d'espresión de les minoríes».
- STC de 26.VI.86: «recurso d'incostitucionalidá escontra preceutos de la Llei Básica de Normalización del Usu del Euskera».
- STC de 6.XI.86: «recurso d'incostitucionalidá escontra la Llei de creación del Institutu Vascu d'Ikastoles».